

Onderzoek naar het kerkterrein van St. Jansga te Akmarijp, Gemeente Skarsterlân, Provincie Fryslân

B. Bijl & S.J. Tuinstra

ARC-Publicaties 33

**Groningen
2000
ISSN 1574-6879**

DE NOORT

ZEE

GALLIÆ

PARS

Paris

Reims

© Metz

INHOUD

VOORWOORD	5
1. INLEIDING	6
1.1 AANLEIDING ONDERZOEK	6
1.2 LIGGING ONDERZOEKSTERREIN	6
1.3 HISTORISCHE BRONNEN EN WAARNEMINGEN	7
1.4 DOEL VAN HET ONDERZOEK	8
2. VOORONDERZOEK	9
2.1 HOOGTEMETINGEN MAAIVELD	9
2.2 BOORONDERZOEK	10
3. DE OPGRAVING	12
3.1 METHODIEK	12
4. RESULTATEN	13
4.1 GRONDSPOREN	13
4.2 VONDSTEN	20
5. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	23
LITERATUUR	25
BIJLAGEN	26
BIJLAGE A: SPORENLIJST	26
BIJLAGE B: VONDSTENLIJST	27
BIJLAGE C: FOTOLIJST	30
BIJLAGE D: TEKENINGEN KOGELPOTSCHERVEN	31
BIJLAGE E: BOORPROFIELEN RAAI I T/M VII	33

VOORWOORD

Lange tijd is reeds bekend dat direct ten zuiden van het huidige plaatsje Akmarijp, gemeente Skarsterlân, een gehucht heeft gelegen genaamd St. Jansga. Op oude kaarten van dit gebied duikt deze naam op. De omgeving van Akmarijp betreft een groot veengebied, dat langzaam een deel van de historie prijs geeft. Gedurende vele jaren namelijk is het veen aan het inklinken, waardoor onder het maaiveld aanwezige structuren te voorschijn komen. Zo blijkt ook het voormalige kerkterrein van St. Jansga langzamerhand weer "te voorschijn" te komen. De aanwezige archeologica is zodoende zeer kwetsbaar en moet zoveel mogelijk worden beschermd en/of gedocumenteerd.

De provinciaal archeoloog van Fryslân, dhr. dr. G. De Langen, is zich hier zeer wel van bewust en heeft de gemeente Skarsterlân geadviseerd voor de mede-financiering van een opgraving te zorgen. Aan het ARC, Archaeological Research & Consultancy, uit Groningen, is door de gemeente de opdracht verstrekt tot het uitvoeren van vooronderzoek, gevolgd door een korte opgraving. Van het ARC voerden fysisch geograaf drs. B. Bijl en archeoloog S.J. Tuinstra het onderzoek uit, tijdens het vooronderzoek bijgestaan door de archeoloog drs. K. Al-Qaisi. De gemeente Skarsterlân heeft een kraanmachine met machinist ter beschikking gesteld. In nauwe samenwerking met leden van de Fryske Akademy werd de uiteindelijke opgraving uitgevoerd. De medewerkers van het ARC zijn dan ook dank verschuldigd aan de grote inzet van verschillende leden van het Argeologysk Wurkferbân van de Fryske Akademy, in het bijzonder R.S. van der Molen die ervoor gezorgd heeft dat alle aardewerk vondsten werden schoongemaakt en beschreven. Verder zijn we nog dank verschuldigd aan de heren A. Bosma, A.M. Draaisma, J. Haagsma, G. J. Suierveld, J.H.P. van der Vaart, mevrouw D. van Harskamp en kraanmachinist J. Nieuwenhuizen, zonder wie het opgravingswerk nooit in één week had kunnen plaatsvinden.

B. Bijl
S.J. Tuinstra

1. INLEIDING

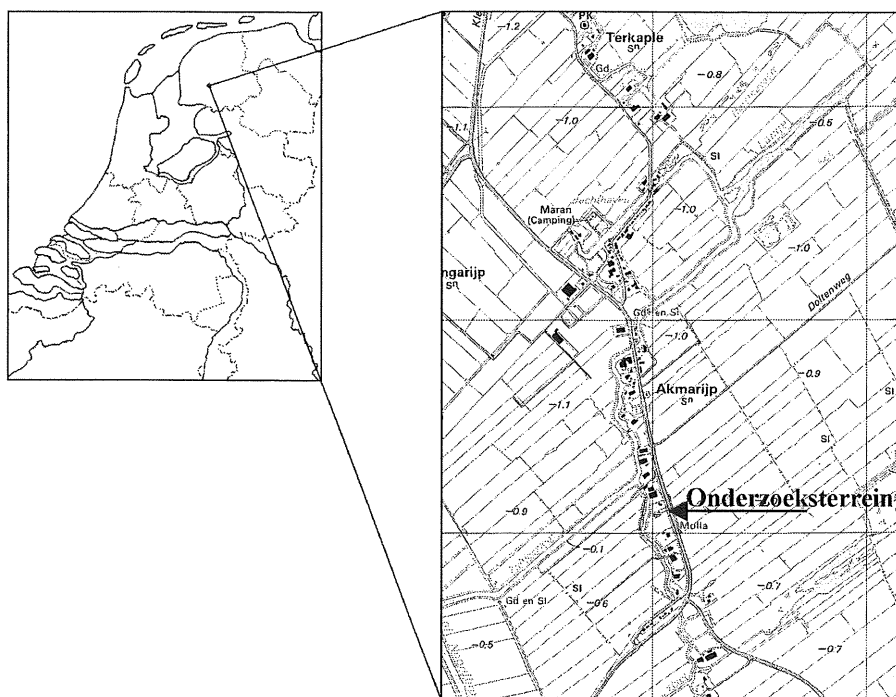
1.1 Aanleiding onderzoek

Het maaiveld van het onderzoeksterrein vertoont een sterk variërend microreliëf. De huidige landeigenaar heeft te kennen gegeven dat hij in de nabije toekomst van plan is egalisatiewerkzaamheden uit te voeren. Tijdens deze werkzaamheden zal de totale diepte van verstoring van de grond volgens de eigenaar ongeveer 25 centimeter bedragen. Dit betekent echter dat archeologische sporen tussen 0 en 25 centimeter beneden maaiveld verstoord en/of vernietigd worden. De nu aanwezige hoogteverschillen, voornamelijk veroorzaakt door differentiële klink, zullen hierbij ook verdwijnen. Juist door deze hoogteverschillen valt in het terrein nog iets te herkennen van de vroeger aanwezige structuren. Om verlies van waardevolle gegevens tegen te gaan is het noodzakelijk archeologisch onderzoek uit te voeren.

Het terrein is van historisch belang, daar er een zeer groot vermoeden is dat hier het voormalig kerkhof van St. Jansga, met eventueel de fundamenten van een kerkje, gelegen is. Het verband van deze site met de veenontginningen uit de Middeleeuwen geven deze plek een historische meerwaarde. De provincie Fryslân en de gemeente Skarsterlân, die beiden dit belang onderschrijven, hebben de opdracht tot archeologisch onderzoek aan het ARC verstrekt.

1.2 Ligging onderzoeksterrein

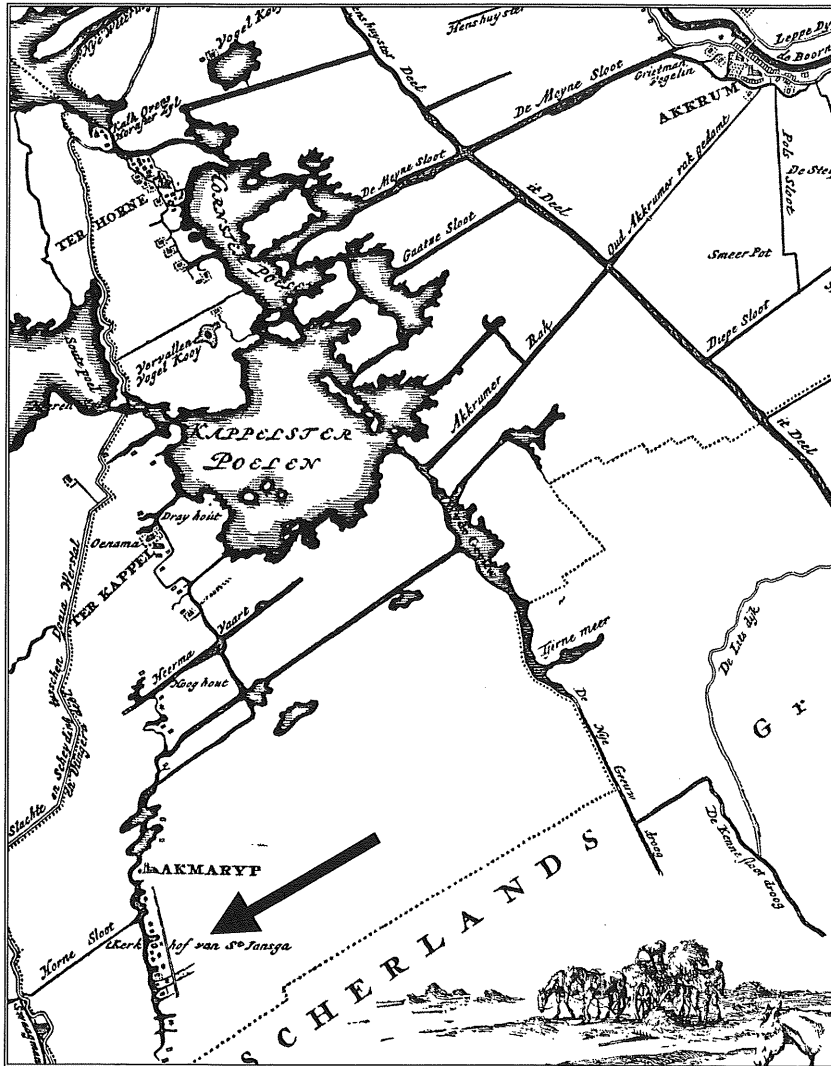
Het onderzoeksterrein is gelegen aan de Fjildwei te Akmarijp in de gemeente Skarsterlân, aan de zuidzijde van het huis Fjildwei 9. De Akmarijper Sloot vormt de westelijke begrenzing en de weg "Fjildwei" de oostelijke begrenzing van het terrein (figuur 1). De totale oppervlakte bedraagt ongeveer 10.000 m². De RD-coördinaten zijn 182.000, 557.000.

Figuur 1: Ligging van het onderzoeksterrein nabij Akmarijp en in Nederland

1.3 Historische bronnen en waarnemingen

Het landschap rondom Akmarijp bestaat uit een groot veengebied. In de Volle Middeleeuwen heeft er een grootschalige ontginning plaats gevonden vanuit het noord-oostelijker gelegen kleigebied. Het voormalige gehucht St. Jansga ligt op een ongeveer noord-zuid gericht middeleeuwse ontginningsas. Ten noorden liggen de dorpen Akmarijp en Terhorne en ten zuiden ligt Snikzwaag. Deze ontginningsas is te dateren na de twaalfde eeuw (de Langen e.a., 1994). Noordoostelijk hiervan liggen tenminste nog twee van dergelijke ontginningsassen, te dateren in de twaalfde en elfde eeuw. Akmarijp, St. Jansga en Snikzwaag vielen in de Late Middeleeuwen onder het dorp Akkrum, zoals uit hun oude namen valt af te leiden (de Langen 1992, p.153). De diverse dorpen verplaatsten zich met de ontginningen mee. Om verschillende redenen bleven de dorpen uiteindelijk op één plaats liggen, voor het ene dorp gebeurde dit eerder dan voor het andere. Het dorp Terhorne bijvoorbeeld bleef liggen op de (vermoedelijk) elfde eeuwse ontginningsas en het dorp Terkaple (ten noordoosten van Akmarijp) op de twaalfde eeuwse ontginningsas. In de loop van de dertiende eeuw bereikten Akmarijp, St. Jansga en Snikzwaag hun huidige positie. Het geschetste beeld is nog terug te vinden in de kaart van Schotanus uit 1693 (figuur 2).

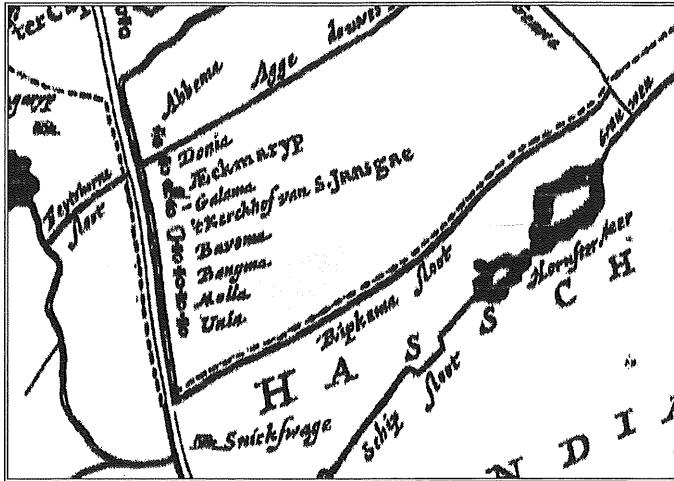

Figuur 2: De ligging van Akmarijp en het kerkhof van St. Jansga, uit Schotanus-atlas 1693

Tijdens een onderzoek, uitgevoerd in 1994, is door middel van weerstandsmetingen en een booronderzoek de twaalfde eeuwse kerk van Akmarijp teruggevonden, "t Olthof van Akmarijp", (de Langen e.a., Paleoaktueel 9, 1994). Deze kerk lag oostelijker dan de huidige kerk te Akmarijp.

Van het gehucht St. Jansga is tegenwoordig niet veel meer over, maar door diverse onderzoeken wordt haar geschiedenis langzamerhand steeds duidelijker. In de hoger gelegen zuidoosthoek van het onderzoeksterrein zijn namelijk funderingsresten aangetroffen van een gebouw, waaronder kloostermoppen, keien en een ongeveer 35 centimeter dikke, helaas grotendeels vergraven, leemlaag

Figuur 3: 't kerkhof van St. Jansga en omgeving, uit Schotanus-atlas 1664

allen niet *in-situ* (waarschijnlijk restanten van een vloer). Het betrof hier een recente verstoring. Rondom deze verhoging in het terrein van circa 50 x 43 meter is een halve cirkelvormige, smalle, depressie zichtbaar. Het gaat hier om het restant van een stins(wier) met gracht. (De meeste stinsen zijn, als verdedigingstorens, actief in gebruik geweest van ±1100-1250 n.Chr.

(Besteman e.a., 1990, p. 228)). In de vroegste fase van bewoning/gebruik van dit terrein, hoogstwaarschijnlijk direct na de ontginning in de 13^e eeuw, is deze stins bewoond, misschien door de familie Bangma of Bavema (figuur 3).

De stins is mogelijk ten tijde van de Donia-oorlog (1458-1464) verwoest. In het gebied rondom Akmarijp zijn

namelijk tijdens deze oorlog 10 stinsen verwoest, waaronder het iets noordelijker gelegen 'Joucke Galamahuis' (zie figuur 2) in 1459 (Frieswijk e.a., 1999). Of de stins die op het onderzoeksterrein gelegen heeft ook tijdens deze oorlog is verwoest valt niet te bewijzen.

Leden van het Archeologisch Werkferbân hebben op het onderzoeksterrein diverse archeologische vondsten aangetroffen, voornamelijk op het moment dat de landeigenaar een gat aan het graven was nabij de vermoede kerk. Al eerder had de landeigenaar op de locatie van de stins een gat gegraven. De reden voor het uitvoeren van deze verstoringe graafwerkzaamheden was niet duidelijk. De vondsten op de plek van het vermoede kerkje, bestaande uit kloostermoppen en menselijke beenderen, maakten het aannemelijk dat hier daadwerkelijk in of nabij de voormalige kerk van St. Jansga werd gegraven. Bekend was dus op welk terrein de kerk van St. Jansga hoogstwaarschijnlijk gestaan heeft. De kaarten van Bernardus Schotanus a Steringa uit 1664 (figuur 3) en François Halma uit 1693 (figuur 2) vermelden alleen het kerkhof van St. Jansga, terwijl het naburige Akmarijp met kerk wordt afgebeeld. De kerk van St. Jansga moet in ieder geval in de tweede helft van de zeventiende eeuw verdwenen zijn.

Bij een eerste waarneming ter plekke door medewerkers van het ARC werden op het maaiveld scherven van middeleeuws aardewerk, delen van kloostermoppen en leisteen fragmenten, welke waarschijnlijk tot het dak van een gebouw hebben behoord, gevonden.

1.4 Doel van het onderzoek

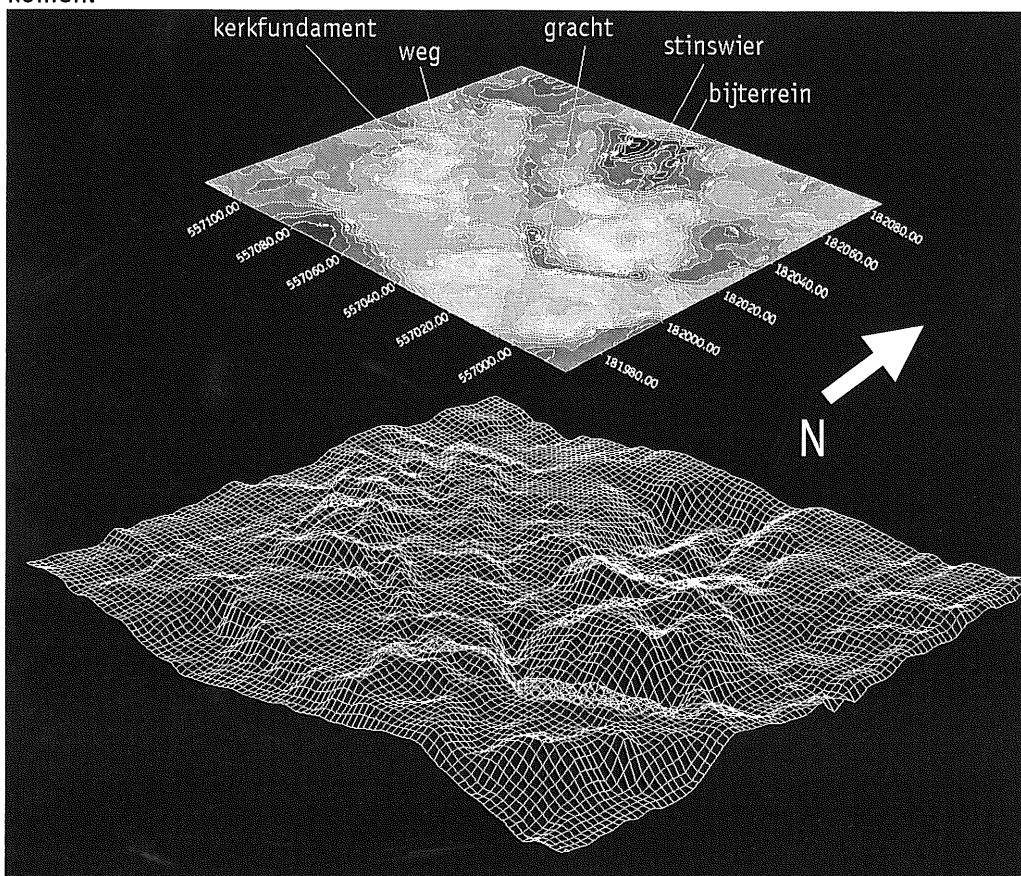
Het doel van dit onderzoek is het aantonen van archeologische resten in de ondergrond van het terrein en het terugvinden van het kerkterrein van Sint-Jansga met eventueel de resten/grondsporen van een kerk.

2. VOORONDERZOEK

Uit het voorafgaande blijkt dat er op het onderzoeksterrein waarschijnlijk sprake is van het voormalig kerkhof van St. Jansga, met eventueel de fundamente van een kerkje. Ook bestaat er de mogelijkheid fundamente van een voormalige stins tegen te komen. Om dit aan te tonen zijn er gedetailleerde hoogtemetingen van het maaiveld verricht en is er vervolgens een booronderzoek uitgevoerd. Het betreft voor beide methoden "non-destructief" onderzoek, wat betekent dat de ondergrond niet wordt verstoord om de gegevens te verkrijgen.

2.1 Hoogtemetingen maaiveld

De ondergrond van het terrein bestaat voornamelijk uit een pakket veen, gemiddeld 1,80 meter dik. Onder dit veen bevindt zich zand. In de loop der jaren is de dikte van het veenpakket verminderd door inklinking. Een gevolg hiervan is dat onder het maaiveld aanwezige structuren, welke minder aan klink onderhevig zijn, aan het oppervlak zichtbaar worden. Om zo goed mogelijk te bepalen waar eventueel archeologische structuren op het terrein aanwezig zijn, zijn er door een meetploeg van het ingenieursbureau Oranjewoud B.V., onder leiding van het ARC, zeer gedetailleerd hoogtemetingen verricht. Oranjewoud B.V. heeft ook drie nieuwe vaste punten aangelegd op de Fjildwei. De verkregen data zijn door een medewerker van het ARC gevisualiseerd in de vorm van een hoogtelijnen kaartje, zowel 2-dimensionaal (contourlijnen kaart) als 3-dimensionaal (figuur 3). De verticale schaal van het 3D kaartje is enigszins overdreven om de structuren duidelijker uit te laten komen.

Figuur 4: Contourlijnenkaart en 3D kaart, verticale schaal overdreven en horizontale schaal in meters

Op beide kaartjes zijn een aantal structuren waar te nemen. In het noorden van het terrein is een min of meer vierkante verhoging aanwezig, welke aan de vorm en afmeting te zien, waarschijnlijk

duidt op de fundamente van de vroegere kerk van St. Jansga. In het zuiden is een ronde structuur en een smalle, rondom deze structuur gelegen, depressie waar te nemen. Hier gaat het zeer waarschijnlijk om een voormalige stins met bijterrein en een gracht. Tussen de stins en de kerkfundamente lijkt een langwerpige verhoging te liggen, wat kan duiden op een weg.

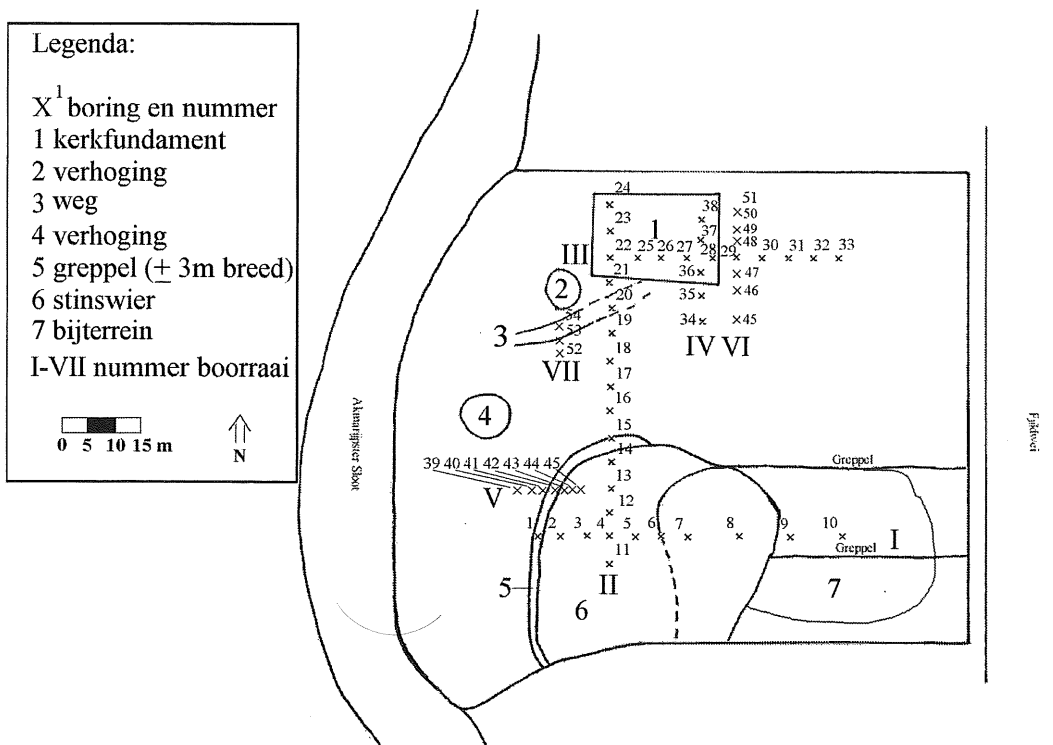
2.2 Booronderzoek

Om meer bewijs te krijgen voor de aanwezigheid van fundamente van onder andere een kerk en een stins is een booronderzoek uitgevoerd. De boringen zijn in raaien over het terrein gezet. Deze raaien zijn zo uitgezet dat door het boren een duidelijker beeld verkregen zou worden van de ondergrond, buiten en binnen de bij de hoogtemetingen aangetoonde structuren.

Tevens bestond er de mogelijkheid dat er archeologisch materiaal te voorschijn zou komen.

In totaal zijn er 7 boorraaien gezet (I tot en met VII) variërend in lengte (figuur 4).

Alle boorprofielen zijn toegevoegd in bijlage E.

Figuur 5: Schets van het opgravingsterrein met boorraaien

Korte beschrijving van de boorraaien

Zoals reeds eerder vermeld (zie 2.1) bestaat de algemene stratigrafie van de ondergrond uit een zandlaag met daar bovenop een gemiddeld 1.80m dik pakket veen.

Boorraai I : tussen boring 1 en 7 is er duidelijk sprake van een verhoging in het maaiveld en van een kleilaag met brokjes baksteen tussen ongeveer 20 en 30 cm beneden maaiveld. Mede aan de hand van de vorm kan dit duiden op de fundering van een voormalige stins, of een zogenaamde uitbraaksleuf met restanten van de afgebroken stins. Boring nummer 3 toont een grote verstoring. Deze verstoring is al eerder genoemd, het betreft hier een recent gegraven kuil midden in de vermoede stinswier.

Boorraai II : de boringen 11, 4, 12 en 13 leveren op verschillende dieptes baksteenpuin op. Onder dit puin bevindt zich overal veen. Deze baksteenlaag duidt waarschijnlijk eveneens op de restanten van de funderingen van de stins. Noordwaarts gaande is er weinig baksteenpuin aangetroffen.

Opvallend is de aanwezigheid van baksteenbrokjes bij boringen 21 en 22; deze boringen zijn gezet op het positieve maaiveldreliëf, welke vermoedelijk verband houdt met de fundamente van de voormalige kerk.

Boorraai III : uit deze raai blijkt dat er in boring 27 tot en met 33 vrijwel overal baksteenpuin zit. Boring 28 en 30 vertonen een laag met veel puinbrokjes van 65 tot 80 cm dikte vrijwel direct beneden maaiveld. Dit zou kunnen duiden op de restanten van een fundament bestaande uit een puinbaan in het veen. Aan de hand van dit puin en deze verstoringen onder het maaiveld en het reliëf van het maaiveld kan in ieder geval al wel geconcludeerd worden dat hier sprake is van archeologische sporen (of resten) in de ondergrond.

Boorraai IV : in alle boringen bevindt zich baksteenpuin. Dit puin, in een kleilaag, komt voor op een diepte van ongeveer 20 cm beneden maaiveld in boring 36, 37 en 38. Waarschijnlijk is het baksteenpuin afkomstig van de restanten van de afgebroken kerk.

Boorraai V : het maaiveld reliëf van deze boorraai toont een smalle depressie. Boring 43 bestaat tussen 80 en 175 cm beneden maaiveld uit klei vermengd met een enkel baksteen brokje. Hier is waarschijnlijk sprake van een grachtvulling van de voormalige gracht rondom de stins. In zowel boring 45 als 13 wordt tussen ongeveer 60 en 100 cm beneden maaiveld nat humeus materiaal aangetroffen, wat doet denken aan gyttja ('humeuze pasta', waar geen vegetatieresten meer in te vinden zijn). Dit duidt op natte omstandigheden (in een laag energetisch milieu), als gevolg van de ligging in een lager deel van het terrein (reliëf). Onderin boring 44, tussen het zand en het veen bevindt zich daadwerkelijk gyttja. Dit kan een natuurlijk voorkomen zijn onderin het veen, daar het hier altijd zeer nat is. Boring 41 toont tussen 20 en 40 cm beneden maaiveld een puinhoudende kleilaag. Mogelijk een puinlaagje als gevolg van recente verstoring van de stins-fundamente.

Boorraai VI : deze boorraai toont een vrij constante bodemopbouw; zand, waarop $\pm$ 1.80m veen, waarop de bouwvoor ligt. Tussen 145 cm en iets meer dan 160 cm beneden maaiveld komt in boring 50 en 51 hout voor, hoogstwaarschijnlijk een boomstam onderin het veen.

Boorraai VII : in zowel boring 52 en 53 is een laagje klei met baksteenpuin aangetroffen direct onder de bouwvoor. Dit ligt in het traject van de vermoedelijke weg, en zou een restant van het wegoppervlakte kunnen zijn.

3. DE OPGRAVING

De resultaten van het vooronderzoek waren van dien aard, dat een opgraving wenselijk was. Deze opgraving heeft plaats gevonden van maandag 11 oktober tot en met vrijdag 15 oktober 1999. De opgraving werd uitgevoerd met behulp van een rupskraan.

3.1 Methodiek

Op het terrein zijn verschillende structuren in de ondergrond aanwezig. Vanwege een beperkt opgravingsbudget en tijd is er prioriteit gesteld aan het opgraven en documenteren van het kerkhof en eventuele fundamenten van een (kerk) gebouw. Dit betreft de zichtbare verhoging van het maaiveld in het noordelijke deel van het terrein (figuur 4).

Allereerst is er een hoofdmeetlijn uitgezet evenwijdig aan de sloot welke loodrecht op het fietspad van de Fjildwei staat. Deze meetlijn is gerelateerd aan het vaste punt nummer 100 met x-coördinaat 182069.133 en y-coördinaat 557106.668, aangelegd door ingenieursbureau Oranjewoud B.V.

Omgerekend ligt het nul-punt van de hoofdmeetlijn op 181998.6 / 557094.8 en het 30m punt op 182026.9 / 557105.1 Vervolgens is een put uitgezet van 30 m (west-oost) x 20 m (zuid-noord), parallel aan deze hoofdmeetlijn, op 1m afstand, zodanig dat het gehele vermoedde kerkfundament hierin zou vallen.

Met behulp van een rupskraan zijn twee vlakken aangelegd op 15 centimeter (vlak 1) en op 25 centimeter (vlak 2) beneden maaiveld. Onderzoek dieper in de ondergrond was niet toegestaan, daar tijdens de egalisatiewerkzaamheden geen diepere verstoringen zouden plaats vinden. De vlakken zijn elk in twee naast elkaar gelegen stroken blootgelegd, omdat anders de machine voortdurend heen en weer moest rijden. De archeologische grondsporen zijn per vlak gedocumenteerd en de vondsten zijn per spoor verzameld. Alleen duidelijk buiten de grondsporen liggende grotere vondsten of concentraties van vondsten kregen een eigen vondstnummer. De grondsporen die duidelijk te traceren waren en/of archeologica opleverden zijn van een spoornummer voorzien. Aanwezige graven werden behandeld als grondspoor. Van bijzondere vondsten en grondsporen zijn foto's genomen en waar nodig zijn de grondsporen gecoupeerd. De in situ aanwezige skeletten zijn zorgvuldig opgegraven en alle stoffelijke resten zijn geborgen. Met behulp van een metaaldetector is op beide vlakken gezocht naar metaal.

De planning was om op donderdag klaar te zijn met het trekken van vlak 2 en het tekenen van de sporen. Hierdoor kon de gehele vrijdag worden benut voor het afronden van het onderzoek terwijl de kraan kon beginnen met het dichtgooien van de "afgewerkte" gedeeltes van de put.

4. RESULTATEN

De opgraving heeft verschillende archeologische grondsporen en vondsten in een duidelijke context opgeleverd. Er werden funderingen van een voormalige kerk of kapel met een daarbij behorend kerkhof gevonden. De grondsporen en vondsten zullen aan de hand van de tekeningen van vlak 1 en 2 worden besproken.

4.1 Grondsporen

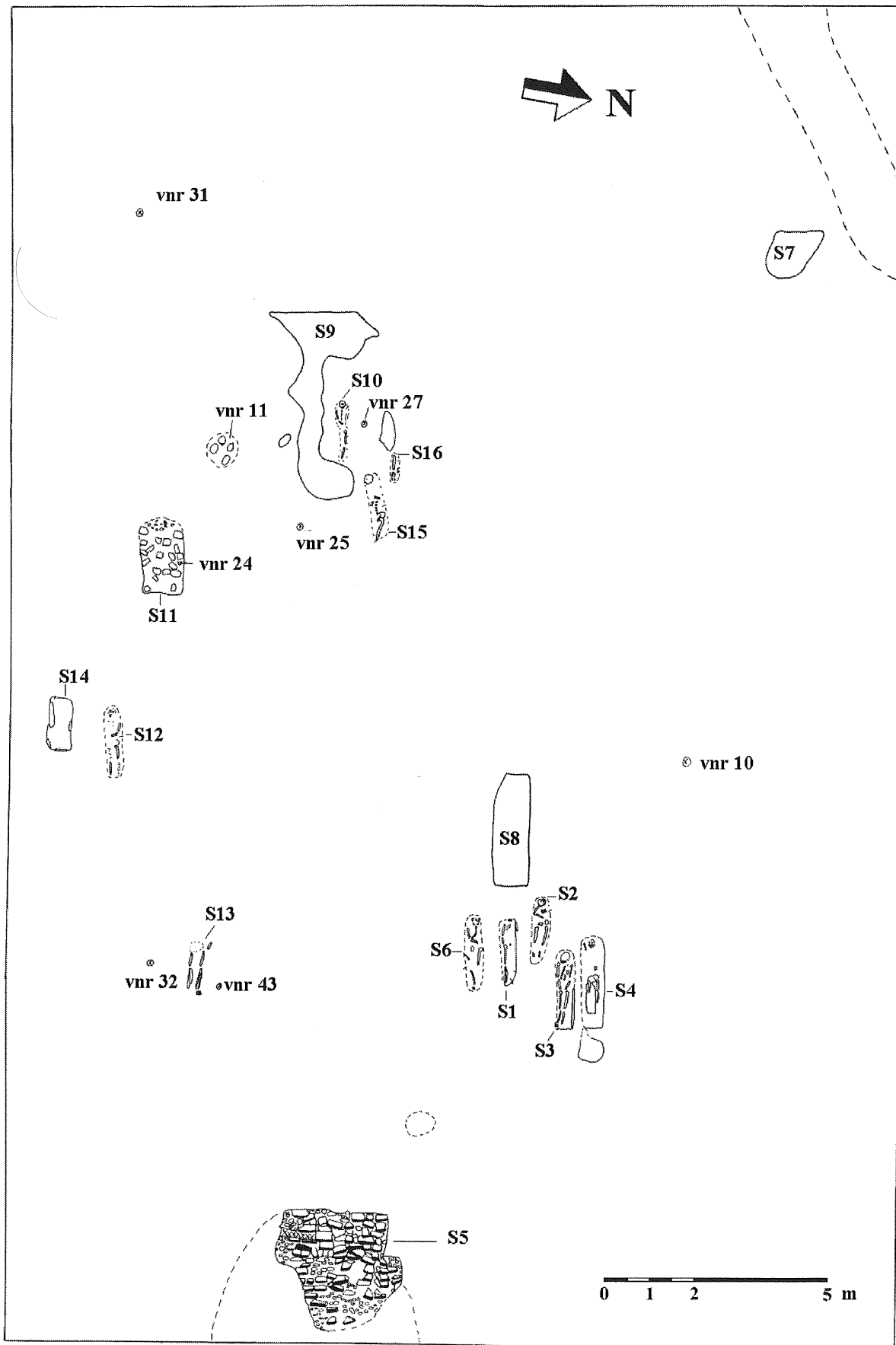
Vlak 1

Het eerste vlak is gemiddeld op 15 centimeter beneden maaiveld aangelegd, direct aan de onderkant van de bouwvoor. Tijdens het verwijderen van de bouwvoor kwamen grote hoeveelheden baksteenpuin tevoorschijn, met hier en daar een complete kloostermop. Ook kwamen direct tijdens het verwijderen van de graszoden en de bouwvoor grote hoeveelheden menselijk bot tevoorschijn. Deze menselijke resten zijn zorgvuldig verzameld, ook de stort is nagezocht op de aanwezigheid van menselijke resten. Het ging om botmateriaal dat willekeurig over de opgravingsput verdeeld was. In de noordoosthelft van de put kwamen de eerste skeletten in situ aan het licht (spoor 1 tot en met 4, zie figuur 6).

Figuur 6: Menselijke skeletten, sporen 1 tot en met 4, gezien in westelijke richting

Bij het handmatig opschaven van het vlak werd een vijfde skelet gevonden (spoor nr. 6). Een grotere rechthoekige vlek met veel puin en mortel (spoor nr. 8) ligt direct ten westen van deze graven. In de noordwest hoek van de werkput leek zich een 'baan' te bevinden die iets donkerder van kleur en kleiiger was dan de omringende veengrond. Ook was daar een vlek met iets baksteenpuin te zien (spoor 7). In het uiterste oosten van vlak 1 lag een concentratie kloostermoppen (spoor 5). Deze kloostermoppen lagen redelijk in verband en rondom was er veel baksteenpuin aanwezig. In het westen van de werkput werd een leemlaag zichtbaar (spoor nr. 9). Direct tegen dit spoor aan werd een menselijk skelet gevonden (spoor nr. 10) en twee in situ gelegen menselijke skeletten (spoor 15, de schedel ligt op enige afstand van de rest van het skelet, en spoor 16).

Figuur 7: Overzicht vlak 1

De aan de zuidkant van de werkput gelegen sporen 12 en 13 betroffen skeletten in situ. Bij dit laatste spoor waren alleen de onderste extremiteiten (de benen) nog aanwezig. In het zuidwesten van de put lagen vier schedels bij elkaar in een kuil (vondstnummer 11).

Bij dit alles moet worden aangetekend dat alle skeletten in grote mate beschadigd en incompleet aangetroffen werden. Dit als gevolg van de ligging zeer dicht onder het maaiveld, in en direct onder de bouwvoor en van (landbouw-)activiteiten in het verleden.

Ten zuidoosten van de leemlaag (spoor 9) kwamen een min of meer vlak liggende rechthoekige concentratie hele en halve kloostermoppen (spoor 11) en een rechthoekig spoor met houtresten aan de randen (spoor 14) te voorschijn.

Bij het in het veld schoonmaken en documenteren van de noordoostelijk gelegen skeletten, bleek dat bij twee skeletten nog delen van de houten kist aanwezig waren (sporen 3 en 4). Dit hout is geborgen onder hetzelfde vondstnummer als het bijbehorende skelet. Al deze graven bevatten in hun vulling baksteenpuin, de meeste ook enkele kleine scherven. De in de graven gevonden scherven hebben een eigen vondstnummer gekregen. Van het meest noordelijk gelegen graf en in mindere mate van de graven, sporen 1 en 3, was de insteek, de gegraven kuil waarin de begraafing heeft plaatsgevonden, nog te traceren. Bij de rest van de graven was een dergelijke insteek niet of nauwelijks zichtbaar. Het meest zuidelijk gelegen graf, spoor 14, bleek het restant te zijn van een rechthoekige ingraving met resten van houten wanden en een lemen ondergrond. Binnen deze ingraving werd een concentratie niet in verband liggend menselijk bot gevonden en enkele aardewerkscherven.

Vlak 2

Vlak 2 is gemiddeld 10 centimeter onder vlak 1 aangelegd. Wat zich in vlak 2 overduidelijk aftekende waren grote puinbanen die samen een strak begrensde rechthoek vormden (spoor nr. 17). Dit betrof het vermoede kerkfundament (zie figuur 8 en figuur 9).

Figuur 8: Vlak 2, spoor 17, het rechthoekige kerkfundament

In dit fundament werd aardewerk aangetroffen, zo ook in het vlak er binnenin (spoor 18). In de noordoosthoek werd dit spoor verstoord door een grote recente ingraving enkele maanden geleden veroorzaakt door de landeigenaar. Dit spoor correspondeert met het puin/mortel spoor (spoor 8) van

vlak 1. De verstoring is door leden van het Argeologysk Wurkferbân gerapporteerd. De totale afmetingen van het kerkfundament zijn 9,5 meter x 15 meter, met een breedte van gemiddeld 1,5 meter.

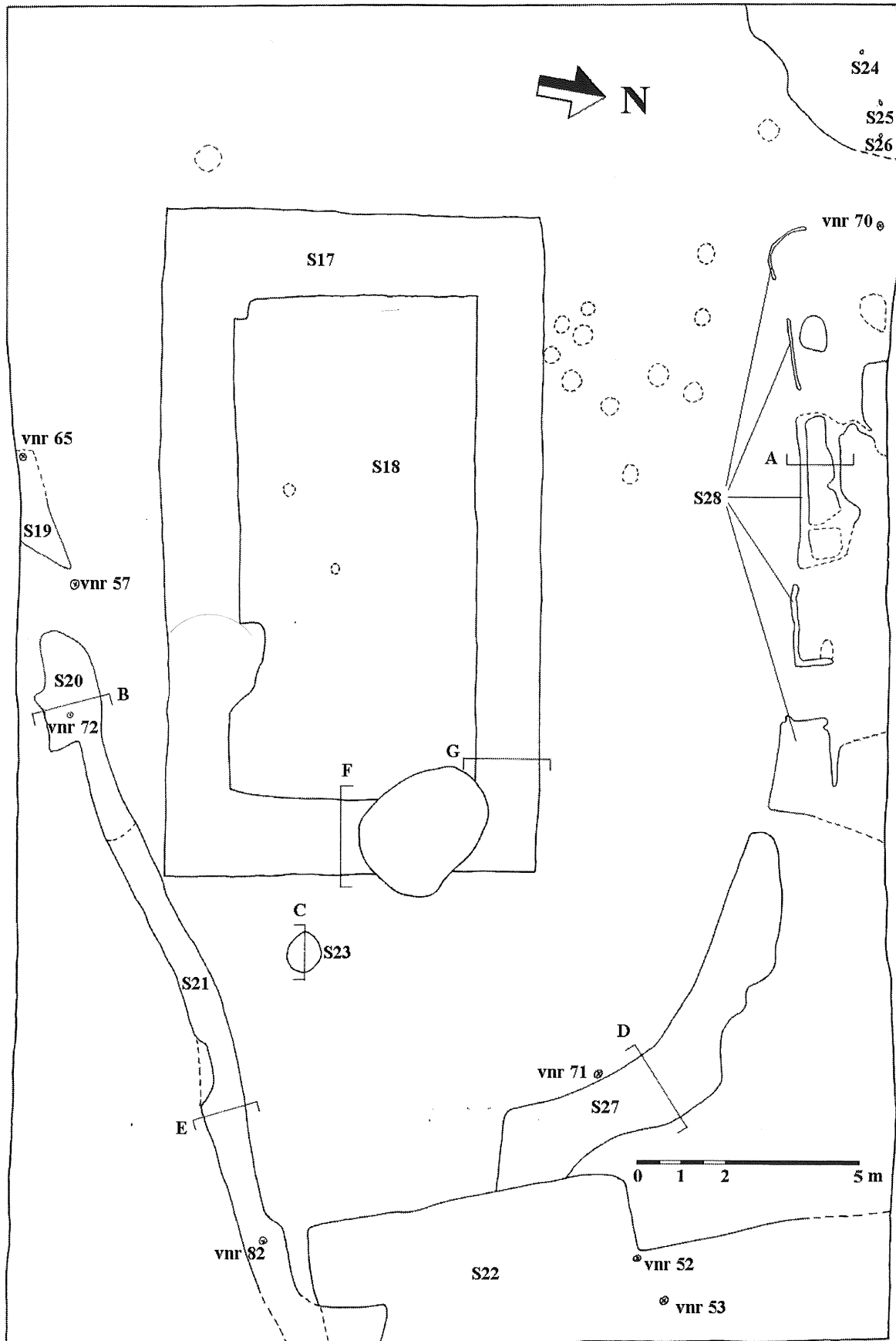
Ten noordwesten van het kerkfundament tekende zich een groot aantal vage ronde vlekken af, alle natuurlijke sporen. In het uiterste noordwesten waren drie ingeslagen houten palen (sporen 24, 25 en 26) zichtbaar. Gezien de goede staat en de aanwezigheid van modern porselein en baksteenflinters in het sediment direct rondom de paaltjes zijn dit waarschijnlijk recente palen.

Spoor 28 dat ten noorden van het kerkfundament in een flauwe boog loopt, bestaat uit een aantal zeer fragmentarische kleivlekken en zandbanen. Nadat het spoor in het noordoosten van vlak 2 kon worden vervolgd (spoor 27), werd duidelijk dat het hier in feite om één en hetzelfde spoor gaat; de voormalige gracht aan de rand van het kerkterrein. Het noordelijke deel van deze voormalige gracht blijkt een minder duidelijke grens te hebben dan het noordoostelijke deel, ze liggen echter wel precies in één lijn met elkaar. Een extra aanwijzing dat het hier in totaal om één spoor van de voormalige gracht gaat is de verhoogde concentratie klei in dit deel van vlak 2. De gracht bleek niet erg diep (coupes D en A, zie bijlage f), maximaal 40 centimeter. Coupe D bestaat voornamelijk uit klei met ietsje puin. De overgang naar het onderliggende veenpakket bestaat uit een humeuze laag met diffuse grenzen. Coupe A (noordelijke deel van de voormalige gracht) bestaat enkel uit een dun laagje klei (maximaal 10 centimeter), licht humeus en grijs van kleur. Het spoor wordt omringd door 'schoon' veen.

Ten zuiden van het kerkfundament vormden de sporen 19, 20 en 21, met een kleine onderbreking, één leem/klei baan en een baan veraard veen met klei en veen brokjes. Dit betrof een voormalige ontginningsloot. Voornamelijk uit het zuidelijkste deel kwam aardewerk te voorschijn, ook uit de ± 2 meter brede onderbreking van dit spoor kwam aardewerk te voorschijn, vondstnr 57.

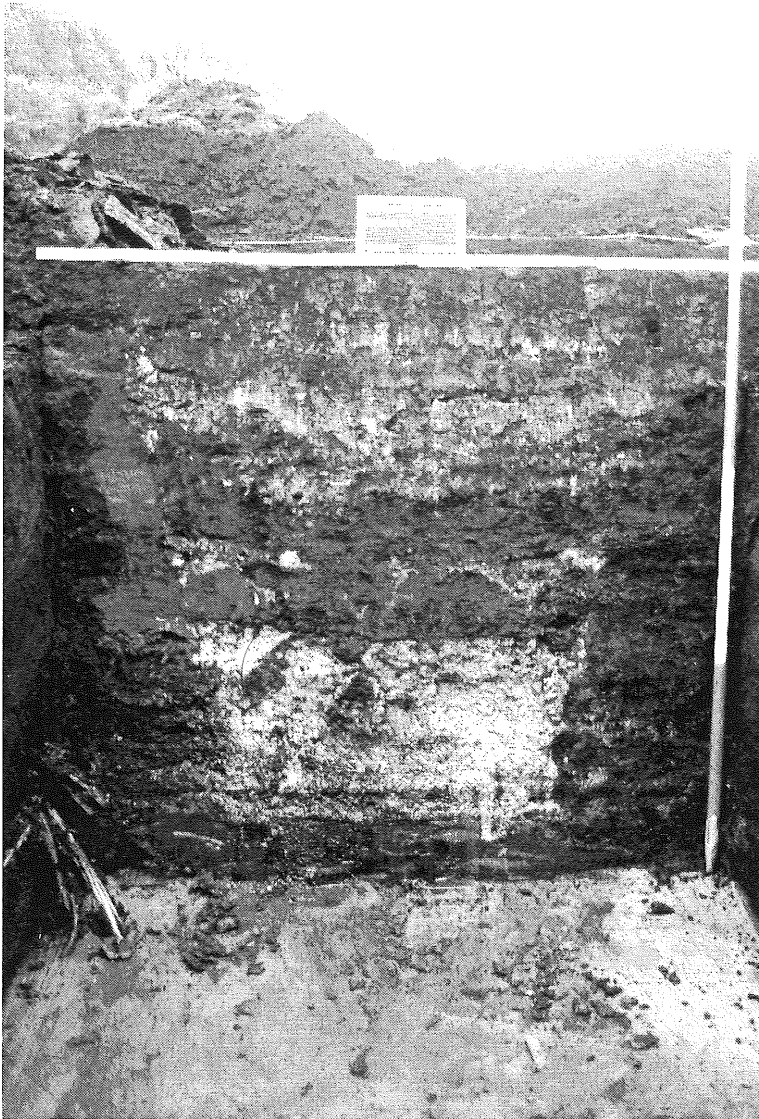
Direct ten oosten van het kerkfundament is een ronde kleivlek aanwezig, spoor 23, dat een waterput bleek te zijn. In het uiterste oosten van vlak 2 was een rechthoekig spoor, bestaande uit klei met veel puin en aardewerk, zichtbaar. Dit spoor komt vermoedelijk overeen met de hierboven in vlak 1 aangetroffen, in verband liggende, kloostermoppen. Dit spoor oversnijdt de voormalige gracht ten noordoosten van het kerkfundament.

Skeletten zijn in vlak 2 niet meer gevonden, en sporadisch was los botmateriaal aanwezig.

Figuur 9: Overzicht vlak 2

Na het tekenen van het laatste vlak werden de meest interessante sporen gecoupeerd. Aandacht ging hierbij vooral uit naar het kerkfundament. Om een extra diepe verstoring zo klein mogelijk te houden, werd voor het couperen het recent gegraven gat als uitgangspunt genomen. Het ging hier

Figuur 10: Doorsnede spoor 17, het kerkfundament

om de oostelijke, korte kant van het kerkfundament (coupe F, zie figuur 10 en figuur 11). In de noordoosthoek was tot op het zand doorgegraven, 1,5 meter beneden vlak 2. In de rest van het vrij gelegde fundament lag hout direct op het zand, waarop men vervolgens het fundament had gebouwd. Bij nadere bestudering bleek het om op natuurlijke wijze omgevallen boomstammen te gaan die onderin het veen terecht waren gekomen. Tijdens het maken van het kerkfundament heeft men niet de moeite genomen de boomstam te verwijderen. Alleen in de hoek van het fundament waren in het veenprofiel enige doorgezaagde exemplaren zichtbaar en stond het fundament direct op het zand. De uiteindelijk getekende coupe daarentegen eindigde op 25 centimeter boven het zand. Het fundament bestaat uit een ± 30 centimeter dik pakket mortel en baksteenpuin, waarop een grijsbruin veenpakket met puin en mortel van ± 70 centimeter dikte ligt. De bovenste ± 35 centimeter bestaat uit een puin/mortel laag vermengd met veen. De breedte van het

kerkfundament is 90 cm. De noordelijke lange zijde van het kerkfundament (zie coupe G) bleek maar 40 centimeter diep te zijn. Daaronder was ruim één meter veen aanwezig dat op de 'dragende' zandlaag rust. De opbouw van dit deel van het fundament bestond uit een ± 25 centimeter dik pakket mortel vermengd met puin, met daarop een veenlaag van 10 tot 20 centimeter vermengd met mortel.

In de rest van het fundament werd met boringen de diepte bepaald, 3 stuks per zijde. Hierbij bleek de westelijke korte zijde tot zeer dicht op het zand gefundeerd te zijn, met slecht in twee boringen een minimale veenlaag tussen fundering en zand. De lange zijden bleken niet op het zand gefundeerd te zijn, zoals profiel G al aangaf.

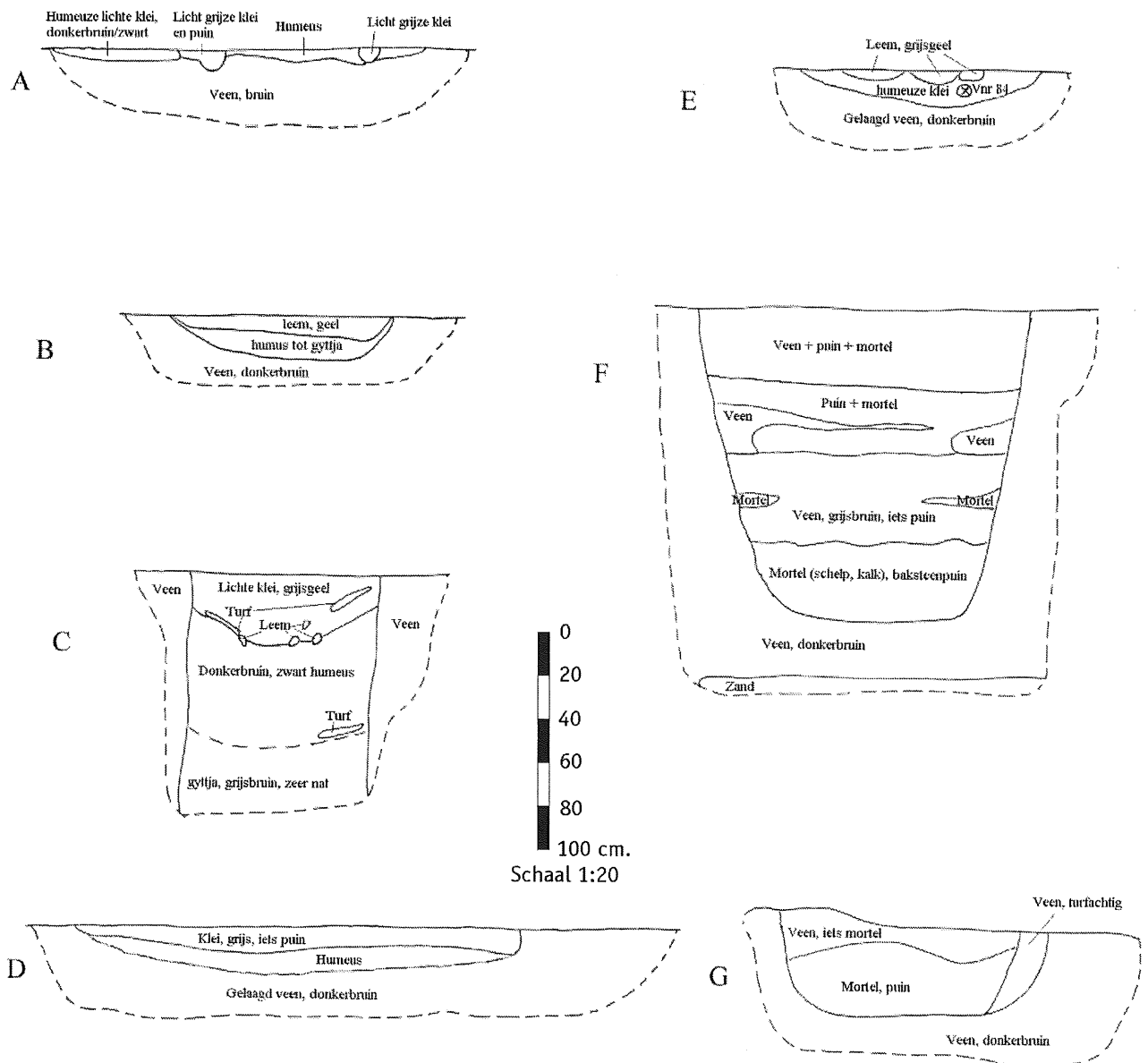
Tijdens het couperen van de ronde kleivlek direct ten oosten van het kerkfundament bleek dat het hier om een, al eerder genoemde, waterput ging, die tot in het zand was uitgegraven (coupe C, figuur 11). De instroom van water en de beperkte tijd verhinderden echter een volledige uitgraving. Het onderste deel van de waterput bestond uit een zeer nat humeus pakket, gyttja-achtig, met een brok turf en een stukje hout. Hierop lag een ongeveer 50 centimeter dik pakket donkerbruin/zwarte humus. Het bovenste deel van dit spoor bestond uit 20 centimeter grijsgele leem met turfblokken.

De waterput was direct in het veen gegraven zonder houten constructie, of deze constructie is later weer geborgen.

De sporen 20 en 21 waren vrij ondiep, maximaal 25 centimeter (coupes B en E) elk bestonden ze uit twee lagen, met onderin een humeuze laag (gyttja-achtig) waarop een pakket leem, klei en veraard veen. De ondergrens tussen het spoor en het ongestoorde veen was niet erg duidelijk waar te nemen. Aan de richting en vorm te zien gaat het hier om een voormalige ontginnings-sloot. Deze verkavelingsrichting is aan de andere kant van de 'Fjildwei' nog duidelijk zichtbaar.

Een aantal van de ronde vlekken in de noordwesthoek zijn eveneens gecoupeerd, maar deze waren maximaal enkele centimeters diep, en hun vulling bestond uit (iets donkerder) veen. Het betrof hier natuurlijke sporen.

Na het couperen en documenteren van bovengenoemde sporen moest het opgraven gestaakt worden, omdat er anders te weinig tijd overbleef om, met behulp van de rupskraan, de put dicht te gooien. Verder onderzoek moest binnenskamers plaatsvinden.

Figuur 11: Coupes A tot en met G. Zie figuur 9 voor de ligging van de coupes

4.2 Vondsten

De vondsten die voorafgaand aan en tijdens de opgraving zijn aangetroffen bestaan uit aardewerk, menselijk botmateriaal, dierlijk botmateriaal, baksteen, hout en metaal.

Alleen het aardewerk zal besproken worden, daar er voor het menselijk skeletmateriaal geen duidelijke afspraken zijn gemaakt over de bestudering en verdere verwerking. Dierlijk botmateriaal is, op enkele kiezen en botfragmenten na, niet gevonden. Het metaal dat gevonden is tijdens de opgraving bestaat uit niet veel meer dan enkele spijkers en één gesp, zelfs niet na het noeste metaaldetector-overwerk van een lid van het Wurkerbân. Het baksteen betreft enkele kloostermoppen, waarvan de maten zijn genomen¹. Verder werden enkele restanten van plavuizen opgegraven. Eveneens werd een architectuurfragment gevonden in de vorm van een stuk bewerk rood zandsteen, waarschijnlijk een raam of deur omlijsting. Bij een aantal graven zijn overblijfselen van houten kisten gevonden.

Tijdens de opgraving zijn in totaal ongeveer 750 aardewerkscherven verzameld, bestaande uit circa 425 stuks kogelpot, 30 stuks (proto-) steengoed, 2 stukjes pingsdorf, 3 stukjes paffrath en 20 stuks terpaardewerk (tijdens ophogingen van het maaiveld opgebracht). De rest van het aardewerk bestaat uit laat- en post-middeleeuws roodbakend aardewerk met koper of loodglazuur, majolica en faïence. Binnen de vondsten zal de meeste aandacht uitgaan naar aardewerk dat met een spoor geassocieerd kan worden. Hier vallen alle pingsdorf, paffrath en terpaardewerk scherven buiten. Deze werden allen in de bouwvoor of bij het trekken van het vlak gevonden. De herkomst is niet duidelijk, maar het is mogelijk dat in latere tijden het land weer iets is opgehoogd met terpaarde, afkomstig van elders.

De meeste sporen van vlak 1 betroffen graven, met (delen van) menselijke skeletten en soms een deel van de kist. In de vulling van enkele van deze graven bevonden zich wat kleine aardewerk scherfjes, veelal kogelpot maar in enkele gevallen ook roodbakend aardewerk. Tijdens het zorgvuldig verwijderen van het hout van de onderzijde van de grafkist uit spoor 4, kwamen onder dit hout enkele aardewerkscherven te voorschijn, roodbakend, aan de binnenzijde spaarzaam geglazuurd, te dateren eind 14^e eeuw. In het graf welke in de leemlaag van de kerk is ingegraven bevond zich eenzelfde soort scherf, iets minder spaarzaam geglazuurd. Meer en grotere aardewerkfragmenten kwamen uit het meest zuidelijke graf, spoor 14, waaronder een stukje kogelpot-, geglazuurd roodbakend aardewerk en steengoed (zie bijlage d). Op basis van vooral het roodbakende aardewerk en het steengoed kan worden gesteld dat dit vondstcomplex niet ouder is dan de 14^e eeuw. Uit de structuur en uit de vondst van botmateriaal is af te leiden dat ook dit spoor waarschijnlijk een grafcontext heeft. Deze scherven in en direct onder de graven zijn hier naar alle waarschijnlijkheid in terecht gekomen bij het graven c.q. dichtgooien van deze graven.

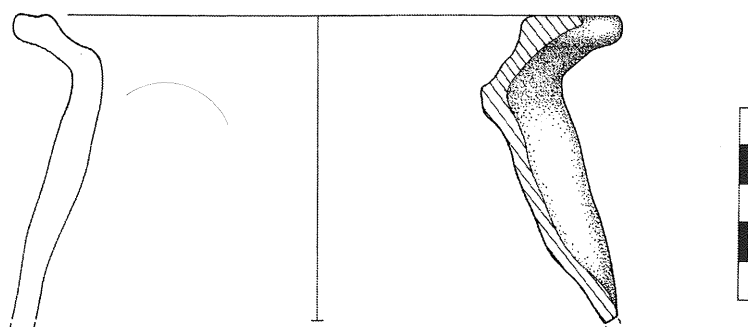
In en binnen het kerkfundament en met name in de oude ontginningsgreppel (behalve spoor 21) zijn veel grote aardewerkscherven gevonden. Het betreft voornamelijk kogelpotaardewerk en enkele proto-steengoed scherven. Dit kogelpotaardewerk is relatief zacht en bezit soms een zeer grove magering, zoals bijvoorbeeld een handvat (vondstnummer 55, zie bijlage d). In spoor 18 is een vuurstolp gevonden (vondstnummer 54, zie bijlage d). Enkele scherven bevatten zogenaamde standvinnen. De vondsten uit deze sporen kwamen in concentraties voor en het ging veelal om meerdere scherven van enkele potten.

Precieze datering van kogelpotaardewerk is moeilijk omdat het materiaal regionaal geproduceerd werd. In Friesland bleef men dit aardewerk zeker tot in de veertiende eeuw produceren (Verhoeven 1998, p. 9). Toch valt het tijdens de opgraving gevonden kogelpotaardewerk redelijk te dateren. Het bevat namelijk een aantal randscherven, welke goed vergelijkbaar zijn met onder andere kogelpotaardewerk uit IJlst. Een scherf uit de binnenzijde van de kerk (vondstnummer 54) is goed vergelijkbaar met het randtype B1 en een scherf uit spoor 20 (vondstnummer 79) met randvorm B2 (facetrand), beide te dateren in de dertiende eeuw, mogelijk begin dertiende eeuw (Verhoeven 1998,

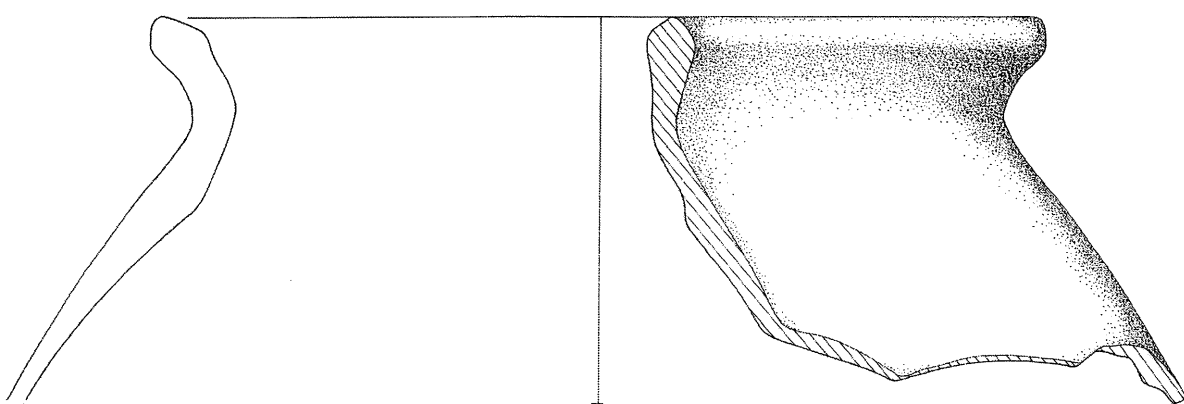
---

¹ De maten van de hele kloostermoppen in cm (lxbxd): 30x13,5x7,5, 29x15x8,5, 26x13x7, 26x11,5x6. Van alle maten zijn meerdere kloostermoppen gevonden.

p. 107 en afb. 55). Zie voor deze scherven figuur 12. De voornaamste scherven van sporen 17 t/m 20 zijn verder afgebeeld in bijlage D.

Vondstnummer 54, spoor 18

Vondstnummer 79, spoor 20

Figuur 12: Dateerbare randscherven uit de sporen 18 en 20

Bij het trekken van vlak 2 kwamen tegen de rand van het oostelijke deel van de voormalige gracht enkele kogelpot scherven tevoorschijn, welke zeer waarschijnlijk laat middeleeuws gedateerd moeten worden. Het spoor (nummer 27) zelf bevatte geen aardewerk, wat dus geen directe datering oplevert voor de gracht.

Onder de oostelijk gelegen, deels in verband liggende, kloostermoppen komt in spoor 22 voornamelijk roodbakend geglazuurd aardewerk, niet ouder dan de 16^e eeuw voor (vondstnummers 52 - 53, waaronder een graap uit de 17^e eeuw (bolvormige pot met aan de onderzijde drie voetjes)). Uit het kerkfundament en de voormalige ontginningsgreppel komen eveneens enkele scherven van proto-steengoed (vondstnummers 55 en 72). Het proto-steengoed wordt voor het eerst geproduceerd in Duitsland in het begin van de dertiende eeuw.

De kogelpotscherven uit de sporen 19, 20, 21 (de ontginningsssloot) en uit de sporen 17 en 18 (kerk en fundament) en vondstnummer 57 zijn bijzonder homogeen van aard. Allen zijn te dateren rond het midden van de dertiende eeuw. Het (sporadisch) voorkomen van proto-steengoed in dezelfde sporen lijkt deze datering te bevestigen, er rekening mee houdende dat het proto-steengoed niet direct in het begin van productie hier al geïmporteerd zal zijn. Deze scherven zijn zeker niet ouder te dateren dan vroeg dertiende eeuw. Opvallend is de grootte en de concentratie van de gevonden scherven, vooral in de vulling van de ontginningsssloot. Vrijwel al dit aardewerk betreft bij elkaar liggende grote scherven van één pot, waarbij helaas geen van de vormen geheel compleet is. Deze scherven zijn bijzonder homogeen van aard, wat kan betekenen dat de (bijna) hele potten in een vrij kort tijdsbestek in de toenmalige sloot zijn gedumpt, welke hierna gedempt is. Hierdoor hebben er geen verdere post-depositionele activiteiten op het aardewerk ingespeeld. De ontginningsssloot zal vlak voor of tijdens de bouw van de kerk zijn gedempt; het aardewerk kan heel goed afkomstig zijn

van activiteiten die met de bouw van de kerk te maken hebben. De in de kerk gevonden scherven van een vuurstolp, gebruikt om vuurtjes te laten doorgloeien, passen goed in dit beeld. De vulling van de ontginningsloot is over de totale lengte vrij homogeen, en bestaat uit een humeuze klei. In de ontginningsloot werden verder weinig losse scherven of ander afval gevonden. Dierlijk botmateriaal ontbreekt bijna geheel, iets wat overigens voor de hele opgraving geldt. Er is dan ook geen sprake van een dicht bij een nederzetting gelegen sloot, die langzamerhand is opgevuld met afval. De kerk is op een voorheen onbewoond stuk land gebouwd.

5. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Het vermoede kerkterrein van St. Jansga met kerkhof en funderingen van een kerk zijn gevonden. De gevolgde methode van onderzoek blijkt te voldoen, daar de exacte plaats van het aanwezige fundament en vele graven in de uitgezette put liggen. Door middel van de gedetailleerde hoogtemetingen van het maaiveld gevolgd door een booronderzoek kan, zonder de ondergrond te verstoren, een duidelijk beeld verkregen worden van de onder het maaiveld aanwezige (archeologische) structuren.

In de vroegste fase kende het terrein dezelfde oriëntatie als die van de ontginning eromheen, een richting die in de verkavelingsstructuur aan de andere kant van de Fjildwei nog duidelijk zichtbaar is. Op het terrein heeft een huis of stins gestaan, gezien de bij een survey gevonden aardewerkscherven en kloostermoppen.

De in het zuiden van de put gelegen sporen 19, 20 en 21 betref een met humeuze klei opgevulde sloot; een ontginningsloot. Door een reliëfinversie, het veen rondom de sloot klinkt in en de humeuze klei niet, is de voormalige sloot als langgerekte verhoging in het landschap te zien op de driedimensionale kaart van het maaiveld (zie paragraaf 2.1 en figuur 4). Mogelijk is het gevonden aardewerk in deze sloot terecht gekomen tijdens de bouwactiviteiten van het kerkje (zie paragraaf 4.2). Aan de ouderdom van het aardewerk valt af te leiden dat deze sloot rond het midden van de dertiende eeuw is gedempt, misschien al in het begin van de dertiende eeuw. Daar er in het sediment boven de voormalige ontginningsloot graven zijn aangetroffen kan geconcludeerd worden dat vervolgens ook dit gedeelte van het terrein in gebruik is genomen als kerkhof.

Aan de noordzijde van het kerkterrein heeft een gracht gelopen, die gedempt is. Of deze aan de zuidzijde door heeft gelopen is niet duidelijk, wel waarschijnlijk. De situatie is vergelijkbaar met die van het Olthof, het kerkterrein van Akmarijp op een vroegere ontginningsas, waar ook een om de kerk heen lopende gracht aanwezig was (De Langen e.a., 1994).

In de vulling van vele graven bevinden zich kogelpotscherven te dateren in de dertiende eeuw of iets jonger. Deze graven zijn dan ook dertiende eeuws of jonger. Het aanwezig hout van de (graf)-kisten bleek helaas niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek zodat een nauwkeurigere datering niet te geven valt. Enkele graven zijn eind veertiende eeuws of jonger, gezien het hier voorkomende roodbakkend geglazuurde aardewerk.

In vlak 2 zijn verder geen graven gevonden.

De fundering die in de opgravingsput is teruggevonden (spoor 17) blijkt van de vroeger aanwezige kerk/kapel op het terrein te zijn. Deze kerk is niet ouder dan vroeg dertiende eeuw. Gezien de datering van de gevonden graven is het waarschijnlijk dat de kerk pas na het midden van de dertiende eeuw gebouwd is, er van uitgaande dat de bouw en de eerste begravingen niet ver in tijd uit elkaar zullen liggen.

De totale afmetingen van het kerkje bedragen ongeveer 8 x 14 meter. Het kerkje is een eenvoudig rechthoekig gebouw opgebouwd uit kloostermoppen met enige verfraaiing in de vorm van bewerkte zandsteen. De ingang van het kerkje was vermoedelijk aan de westzijde. De vloer bestond uit leem, of in ieder geval een vloer met een ondergrond van leem. Er zijn enkele fragmenten van plavuizen gevonden, echter niet één in situ. Het dak bestond waarschijnlijk uit leisteen, gezien een aantal gevonden leisteen fragmenten met spijkergat. Hoe de kerk er verder precies heeft uitgezien is moeilijk te achterhalen. Mogelijk heeft de kerk een zadeldak gehad met opgemetselde voor en achtergevels. Het grotere gewicht van deze hoge constructies zou eveneens een reden kunnen zijn waarom juist deze delen van het fundament dieper zijn gegraven, tot 2 meter onder het toenmalige maaiveld, en dat de zijmuren hier als het ware tussen hingen. Op enkele plaatsen zijn deze korte zijden tot op het zand gefundeerd. Het is niet geheel duidelijk of men met opzet tot op het zand gegraven heeft of dat bij de geplande diepte van het fundament toevallig het zand bereikt werd. Het niet overal tot op het zand doorzetten van deze fundamente, terwijl dit met betrekkelijk weinig moeite gerealiseerd had kunnen worden, lijkt op het laatste te wijzen. Maar ook nu, met slechts een dunne veenlaag tussen fundering en zand, moeten de korte zijden aanmerkelijk minder gezeefd hebben dan de lange zijden. Het is interessant te speculeren dat hierdoor tussen de korte en lange

zijden spanningsverschillen optraden die tot scheuren of erger hebben geleid, waardoor de kerk niet een lang leven beschoren is geweest.

Vervolgens is de kerk afgebroken of in verval geraakt, en in het begin van de 17^e eeuw geheel verdwenen. In 1664 wordt op kaartmateriaal alleen het kerkhof van St. Jansga aangegeven; van een kerk is geen sprake. Het terrein heeft de functie van kerkhof na de afbraak van het kerkje behouden, wat blijkt uit het graf in spoor 10. Het graf is door de lemen kerkvloer heen gegraven, en is zeer waarschijnlijk geen begraving in de nog bestaande kerk, daar het skelet op precies dezelfde hoogte ligt als deze lemen vloer. Dit zou betekenen dat het skelet slechts enkele centimeters onder de vloer of deels boven de vloer gelegen heeft. Tijdens het bestaan van de kerk zal voornamelijk buiten het gebouw zijn begraven, er is geheel 'schoon' veen aanwezig aan de binnenzijde van het kerkfundament onder de lemen vloer. Dit graf behoort tot de Late Middeleeuwen of jonger, gezien de scherven uit de vulling.

Het gehele kerkterrein, dat een grootte van circa 21 x 15 meter heeft gehad, heeft in de loop van de zeventiende eeuw zijn functie verloren, wat blijkt uit het spoor 22 en 5. Dit zijn waarschijnlijk de restanten van een in de late zestiende of in de zeventiende eeuw gebouwd pand, waar men nog kloostermoppen van de voormalige kerk in heeft verwerkt. Vanaf het begin van deze bouwperiode zal de kerk niet meer in gebruik zijn geweest. De functie van dit pand is onduidelijk. Rond de sporen 22 en 5 is weinig vondstmateriaal aangetroffen, en zeker geen bewoningsafval zoals slachtafval. Dat de sporen van dit pand de voormalige gracht ten noorden van het kerkterrein oversnijdt, duidt erop dat het huis jonger moet zijn dan het kerkterrein. Mogelijk zijn onder het gevonden puinspoor nog fundamenten van dit pand aanwezig, maar vanwege te grote verstoring en een vastgestelde doelstelling voor het onderzoek is er niet dieper gegraven om dit te kunnen bevestigen.

Mogelijkerwijs duidt het sterretje op de kaart van Schotanus uit 1664, gelegen aan de oostzijde van het aangegeven kerkhof, op dit pand.

Na of tijdens de aanwezigheid van dit pand is het kerkterrein deels afgegraven, waardoor de graven dicht onder de oppervlakte kwamen te liggen. Landgebruikers van dit terrein zullen met enige regelmaat menselijk botmateriaal gevonden moeten hebben. In het geval van vondstnummer 11 (4 schedels) hebben ze dit ook weer keurig begraven.

Of de gevonden waterput voor de noordgevel van de kerk (spoor 23) bij dit huis/pand heeft behoord is niet aannemelijk. Een waterput wordt in het algemeen niet in een voormalig kerkhof gegraven, in verband met mogelijke besmetting van het water. Helaas leverde deze waterput geen dateerbaar materiaal op.

Daar een constructie in de waterput ontbreekt zal het waarschijnlijk een relatief oude put zijn, welke eerder bij de voormalige stins heeft behoord dan bij de kerk.

Dat er sprake is van een terrein met een hoge archeologische waarde is door dit onderzoek bewezen. Voor het verder ontrafelen van de geschiedenis van het terrein en het vroegere gehucht St. Jansga was het nuttig geweest om het gehele terrein vlakdekkend te onderzoeken. De fundamenten van de stins en andere archeologische sporen hadden dan gedocumenteerd kunnen worden. Helaas ontbrak de tijd hiervoor en was er ook geen financiële armslag.

Ook het onderzoeken van de geborgen skeletten is aanbevelingswaardig, daar er van negen in situ gelegen skeletten vele gave en complete delen aanwezig zijn. Fysisch antropologisch onderzoek naar leeftijd, geslacht, lengte, eventueel trauma's en pathologieën kan mogelijk iets zeggen over de bewoners van St. Jansga.

LITERATUUR

Besteman, J.C., Bos, J.M. & Heidinga, H.A., *Medieval Archaeology in the Netherlands*, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1990.

Frieswijk, J., Huussen (jr.), A.H., Kuiper, Y.B. en Mol, J.A., *Fryslân, staat en macht 1450-1650*, Fryske Akademy, Leeuwarden, 1999.

Langen, G. J. de, *Middeleeuws Friesland*, Wolters Noordhoff / Forsten, 1992.

Oldenhof, H. e.a. (red.), *Kleine Schotanus Atlas*, Schotanus-stichting, Franeker, 1968

Verhoeven, A. A. A., *Middeleeuws gebruiksardewerk in Nederland (8ste-13de eeuw)*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 1998

G. de Langen e.a., *Paleoaktueel 5, Onderzoek van de kerk op het t'Olthof van Akmarijp (Fr.)* 1994, 102-106

BIJLAGEN

Bijlage A: Sporenlijst

Nr	Vlak	Put	Spoor	Hoogte (m)		Datum	Opmerkingen
				Gemeten	Werkelijk		
1	1	1	menselijk bot (in situ), op houten kist rest	1.59	-1.083	13-10-99	puin + scherven
2	1	1	menselijk bot (in situ), op houten kist rest	1.61	-1.103	13-10-99	puin + scherven
3	1	1	menselijk bot (in situ)	1.63	-1.123	13-10-99	puin + scherven
4	1	1	menselijk bot (in situ)	1.64	-1.133	13-10-99	puin + scherven
5	1	2	kloostermoppen; omgevallen muur	1.46	-0.953	13-10-99	
6	1	1	menselijk bot (in situ)	1.59	-1.083	13-10-99	
7	1	1	zand + veen (+ dakpan)	1.70	-1.193	13-10-99	
8	1	1	puin; opvulling v/e rechthoekig gat	1.63	-1.123	13-10-99	
9	1	2	lemen vlak, onregelmatig	1.56	-1.053	13-10-99	
10	1	2	menselijk bot; incompleet skelet	1.59	-1.083	13-10-99	puin + leembrokjes
11	1	2	kloostermoppen; in vlak liggend	1.42	-0.913	13-10-99	
12	1	2	menselijk bot (in situ)	1.60	-1.093	13-10-99	sterk gefragmenteerd
13	1	2	menselijk bot (in situ)	1.57	-1.063	13-10-99	benen + bekken
14	1	2	hout; resten op lemen vlak	1.69	-1.183	13-10-99	
15	1	2	Menselijk bot (in situ)	1.60	-1.093	13-10-99	
16	1	2	Menselijk bot (in situ)	1.59	-1.083	13-10-99	bovenbeen + voet
17	2	1+2	fundamenten v/e kerk; puin				
18	2	1+2	veen, binnenzijde (kerk-) fundament				
19	2	2	lemen vlak, grijsbruin				slootvulling
20	2	2	lemen vlak, bruingeel				slootvulling
21	2	2	klei + veen, bruin				vervolg S19 & S20
22	2	1+2	klei + puin (veel) + aardewerk				
23	2	2	klei, rond spoor				
24	2	1	houten paaltje				
25	2	1	houten paaltje				
26	2	1	houten paaltje				
27	2	1	klei, lichtgrijs				greppelvulling
28	2	1	klei, lichtgrijs + puin				greppelvulling

Bijlage B: Vondstenlijst

Nr	Spoor	Vlak	Put	Inhoud	Verzamelwijze	Hoogte (m)		(datum)	Opmerkingen
						Gemeten	Werkelijk		
1	Stort	-	-	AW	stort troffelen				zie vnr 50
2	-	1	1	m. bot + AW	trekken vlak + troffelen				midden terrein
3	-	1	1	m. bot + AW	trekken vlak + troffelen				
4	-	1	1	m. bot + AW	trekken vlak + troffelen	1.59	-1.033	12-10-99	
5	-	1	1	m. bot + AW	trekken vlak				zie vnr 49,50,51
6	-	1	1	m. bot	trekken vlak + troffelen	1.66	-1.103	12-10-99	
7	-	1	1	AW	trekken vlak				
8	Stort	1	2	AW	stort				zie vnr 51
9	-	1	1	Bot	trekken vlak + troffelen	1.68	-1.123	12-10-99	
10	-	1	1	bot + AW	trekken vlak + troffelen				
11	-	1	2	m. bot	trekken vlak + troffelen				
12	-	1	2	AW + diversen	trekken vlak				
13	-	1	2	m. bot	trekken vlak				
14	Stort	1	2	m. bot	trekken vlak				
15	1	1	1	m. bot	trekken vlak + troffelen	1.59	-1.083	13-10-99	in situ
16	2	1	1	m. bot	trekken vlak + troffelen	1.61	-1.103	13-10-99	in situ
17	3	1	1	m. bot	trekken vlak + troffelen	1.63	-1.123	13-10-99	in situ
18	4	1	1	m. bot	trekken vlak + troffelen	1.64	-1.133	13-10-99	in situ
19	-	1	2	metaal	metaal detector				
20	10	1	2	AW	troffelen				zie vnr 26
21	12	1	2	AW	troffelen				zie vnr 26
22	14	1	2	AW	troffelen				
23	14	1	2	Bot	troffelen				
24	11	1	2	AW	troffelen				direct onder S11
25	-	1	2	AW	troffelen	1.55	-1.043	13-10-99	
26	10	1	2	m. bot	troffelen				zie vnr 20
27	-	1	2	m. bot	troffelen	1.60	-1.093	13-10-99	
28	15	1	2	m. bot	troffelen				zie vnr 29
29	15	1	2	AW	troffelen				zie vnr 28
30	16	1	2	m. bot	troffelen				
31	-	1	2	m. bot	troffelen	1.64	-1.133	13-10-99	verrommeld
32	-	1	2	m. bot	troffelen	1.62	-1.113	13-10-99	verrommeld
33	11	1	2	steen	troffelen				gekapte steen
34	6	1	1	m. bot	troffelen				zie vnr 35
35	6	1	1	AW	troffelen				zie vnr 34

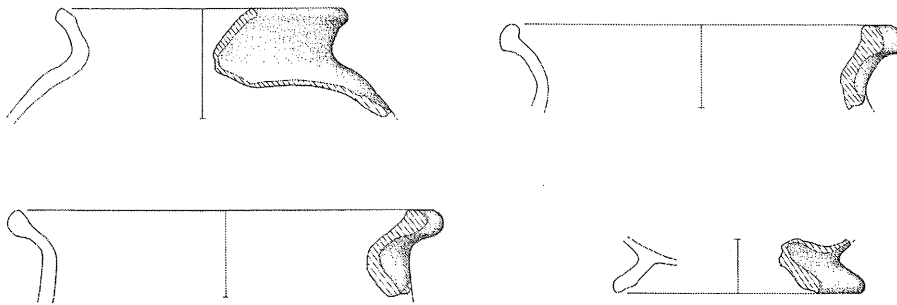
						Hoogte (m)			
36	2	1	1	AW	troffelen				zie vnr 16
37	3	1	1	AW	troffelen				zie vnr 17
38	4	1	1	AW	troffelen				zie vnr 18
39	4	1	1	AW	troffelen				zie vnr 18; onder grafkist
40	5	1	2	AW + steen	troffelen				
41	12	1	2	Bot	troffelen				zie vnr 21
42	14	1	2	Hout	troffelen				zie vnr 23
43	-	1	2	Bot	troffelen				
44	13	1	2	Bot	troffelen				
45	-	2	1+2	divers	trekken vlak 2				
46	-	1	2	steen	trekken vlak 2				steen bewerkt
47	-	1	2	AW	trekken vlak 2				
48	-	1	1+2	divers	controle vlak				nalopen vlak
49	-	1	1	Bot	trekken vlak				zie vnr 5
50	-	-	-	Bot	stort				zie vnr 1
51	-	-	2	Bot	stort				zie vnr 8
52	-	2	1	AW	troffelen	1.69	-1.313	14-10-99	
53	-	2	1	AW	troffelen	1.73	-1.353	14-10-99	
54	18	2	1+2	AW	troffelen				
55	17	2	1+2	AW	troffelen				
56	19	2	2	AW	troffelen				algemeen uit S19
57	-	2	2	AW	troffelen	1.62	-1.243	14-10-99	
58	20	2	2	AW	troffelen				
59	-	1	1	Bot	trekken vlak				zie vnr 7
60	-	2	1+2	metaal	metaal detector				
61	-	2	1+2	divers	trekken vlak				
62	5	2	2	AW	troffelen				onder spoor 5
63	-	2	-	AW	stort				stort vondsten vlak 2
64	-	2	-	Bot	stort				stort vondsten vlak 2
65	19	2	2	AW	troffelen				
66	22	2	1+2	AW	troffelen				
67	-	2	-	metaal	metaal detector				vlak vondsten + stort
68	20	2	-	metaal	metaal detector				bovenkant S20
69	-	-	-	Bot	stort				stort vondsten
70	-	2	-	AW	troffel	1.73	-1.333	15-10-99	ingetrapt in veen
71	-	2	-	AW	troffel	1.66	-1.263	15-10-99	tegen greppel S27 aan
72	20	2	-	AW	troffel				onderkant S20
73	-	-	-	AW	stort				
74	23	2	2	AW	couperen				uit "waterput" S23
75	23	2	2	hout	couperen				uit "waterput" S23
76	18	2	2	AW	troffelen				uit binnenkant kerk S18
77	20	2	2	AW	troffelen				in brokken leem
78	20	2	2	hout	troffelen				op de grens met

						Hoogte (m)			
									leem
79	20	2	2	AW	troffelen				"sloot"-vulling
80	20	2	2	Bot	troffelen				"sloot"-vulling
81	20	2	2	natuursteen	troffelen				"sloot"-vulling
82	21	2	2	Bot	troffelen	1.63	-1.233	15-10-99	
83	21	2	2	AW	troffelen				
84	21	2	2	AW	couperen				coupe E

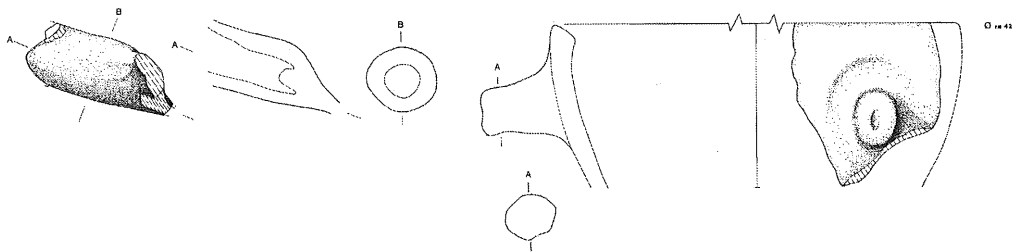
Bijlage C: Fotolijst

Nr	Spoor	Vlak	Put	Object	Fotograaf	Datum	Opmerkingen	Richtin g
1	1	1	1	menselijk bot in situ	BB	12-10-99		W
2	2	1	1	menselijk bot in situ	BB	12-10-99		W
3	3+	1	1	menselijk bot in situ	BB	12-10-99		W
4	4	1	1	menselijk bot in situ	BB	12-10-99		W
5	1,2,3, 4	1	1	menselijk bot in situ	BB	12-10-99	overzicht 4 skeletten	W
6	5	1	1	omgevallen kloostermoppen	BB	12-10-99	muurtje (?)	W
7	6	1	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99		W
8	11	2	1	kloostermoppen op vlak	BB	13-10-99	vloertje (?)	W
9	5	2	1	omgevallen kloostermoppen	BB	13-10-99	muurtje (?)	W
10	12, 14	2	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99	rechts van hout op leem	W
11	10	2	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99	ingegraven in lemen vloer	W
12	15	2	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99		W
13	16	2	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99		W
14	13	2	1	menselijk bot in situ	BB	13-10-99		W
15	-	-	-	terrein overzicht	BB	13-10-99	overzichtsfoto	W
16	-	-	-	terrein overzicht vanaf de Fjildwei	BB	13-10-99	overzichtsfoto	W
17	-	-	-	overzicht westelijk deel put 1 & 2, vlak 2	BB	13-10-99		O
18	-	2	1 & 2	funderingsstructuren	BB	14-10-99		N
19	-	2	1 & 2	kerkfundament (westelijk deel)	BB	14-10-99		N
20	-	2	1 & 2	kerkfundamenten	BB	14-10-99		N
21	20	2	2	coupe spoor 20	BB	15-10-99		W
22	23	2	2	onafgemaakte Coupe spoor 23	BB	15-10-99	met dhr. J. v/d Vaart	N
23	17	2	1 & 2	coupe kerkfundament	BB	15-10-99	fundament tot op zand	Z
24	17	2	1 & 2	coupe kerkfundament	BB	15-10-99	fundament tot op zand	Z
25	17	2	1 & 2	coupe kerkfundament	BB	15-10-99	fundament "zwevend" in veen	W
26	23	2	2	coupe waterput	BB	15-10-99		N
27	21	2	2	coupe sloot	BB	15-10-99		ZW
28	19	2	2	coupe spoor 20	BB	15-10-99	op fotobord foutief: coupe spoor 19	ZW
29	28	2	1	coupe A, spoor 28	BB	15-10-99		O
30	-	-	-	n-profiel rond 9 meter vanuit W.	BB	15-10-99	W-0 profile	N
31	-	-	-	n-profiel rond 22,5 m. vanuit W.	BB	15-10-99	W-0 profile	N
32	27	2	1	coupe spoor 27	BB	15-10-99		NW

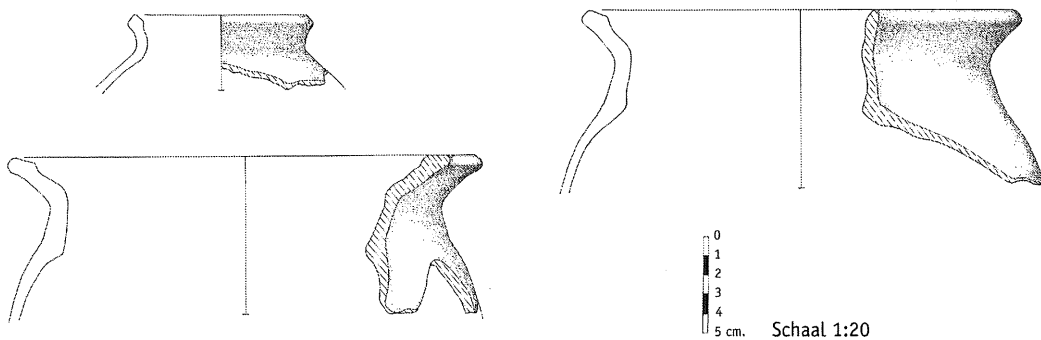
Bijlage D: Tekeningen kogelpotscherven

Vondstnummer 55, spoor 17 (het kerkfundament)

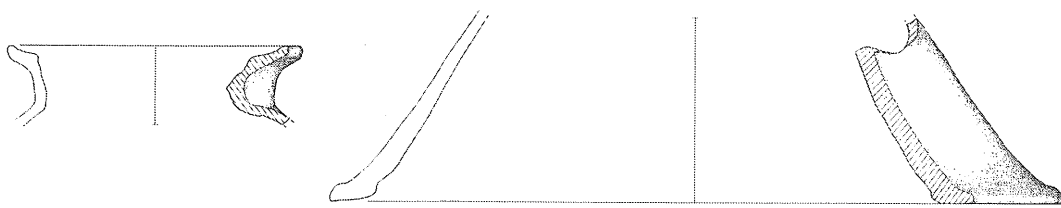
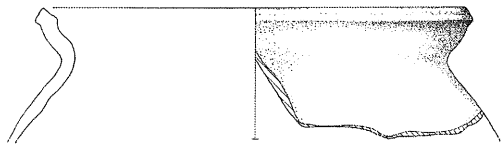
Vondstnummer 55, spoor 17 (het kerkfundament)

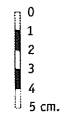
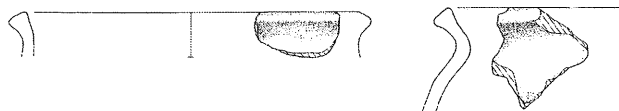
0
1
2
3
4
5 cm. Schaal 1:20

Vondstnummer 57

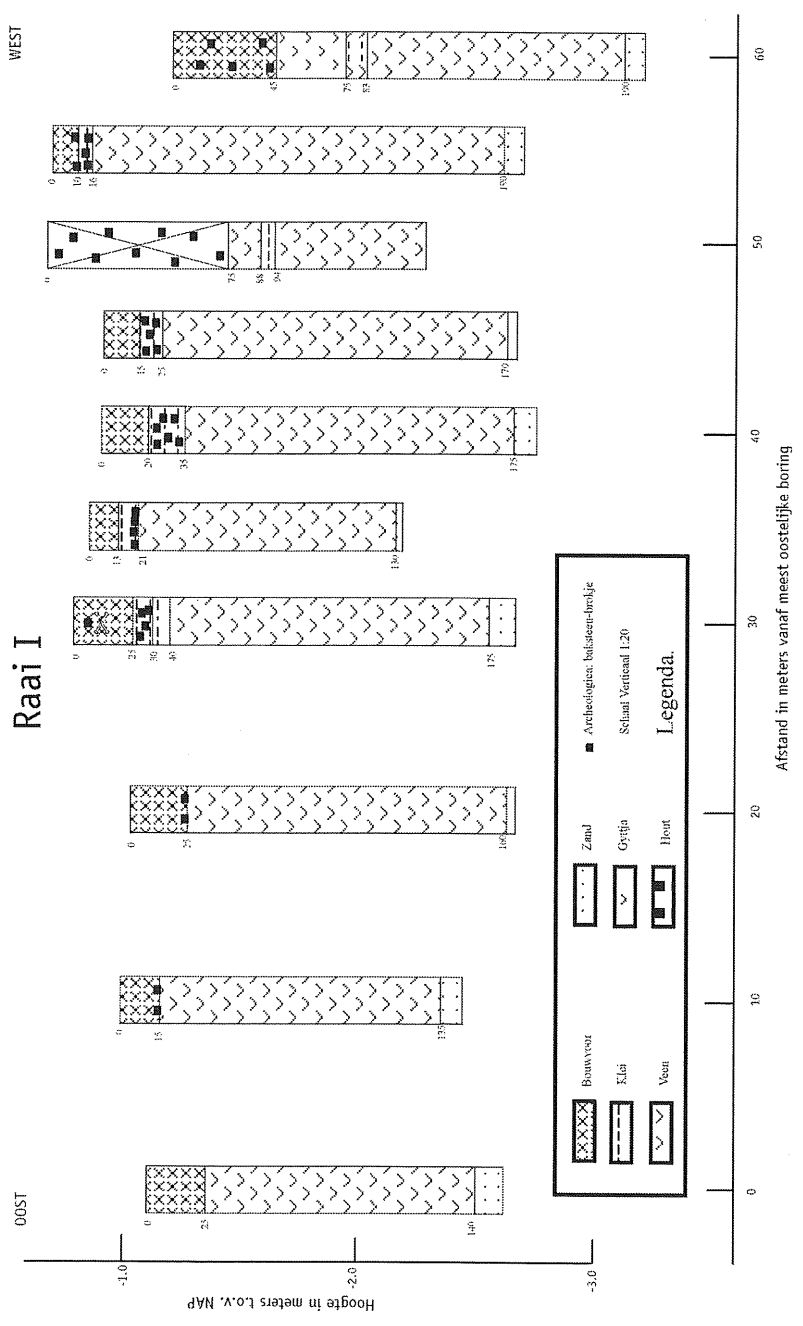
Vondstnummer 65, spoor 19

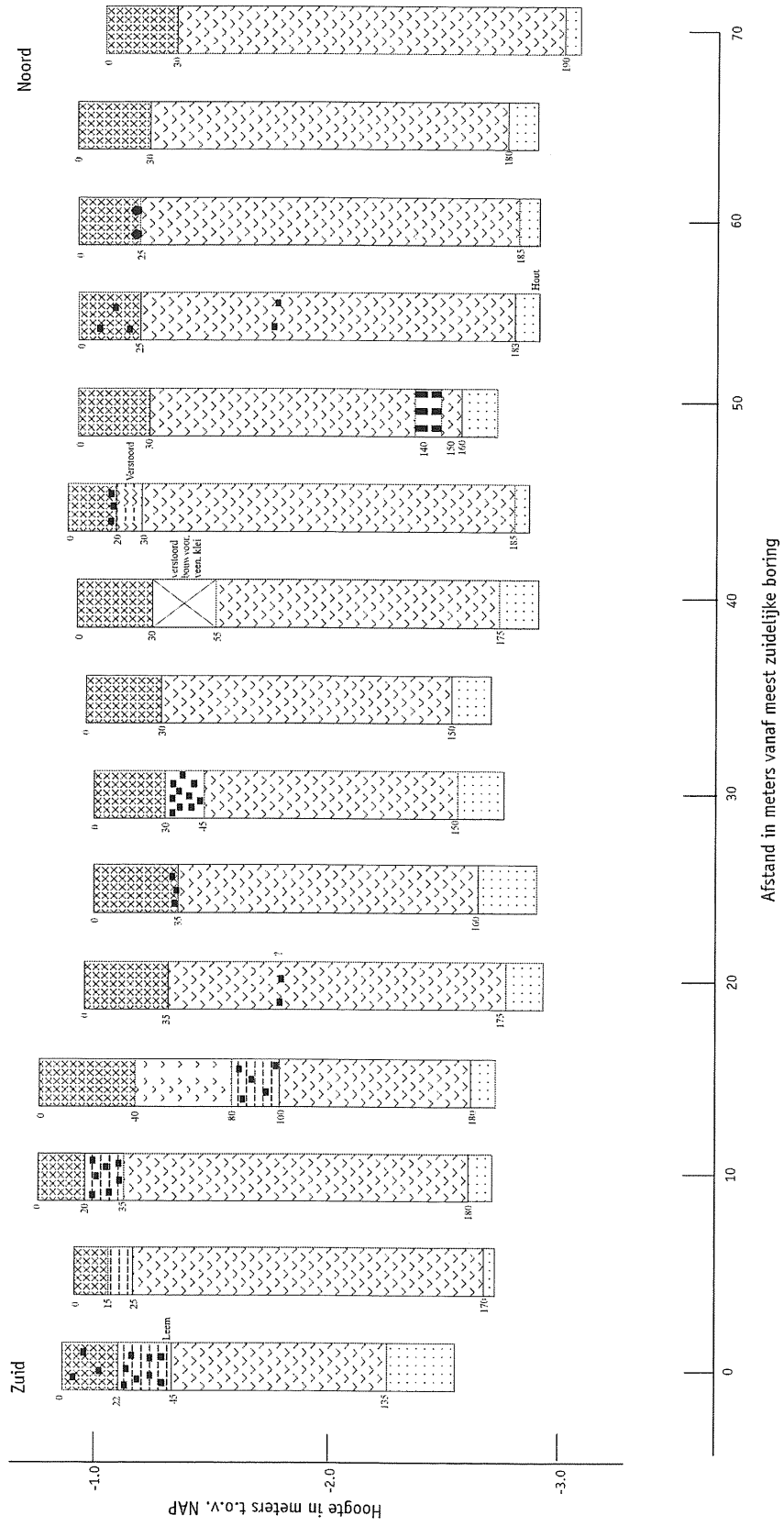
Schaal 1:20

Vondstnummer 72, spoor 20

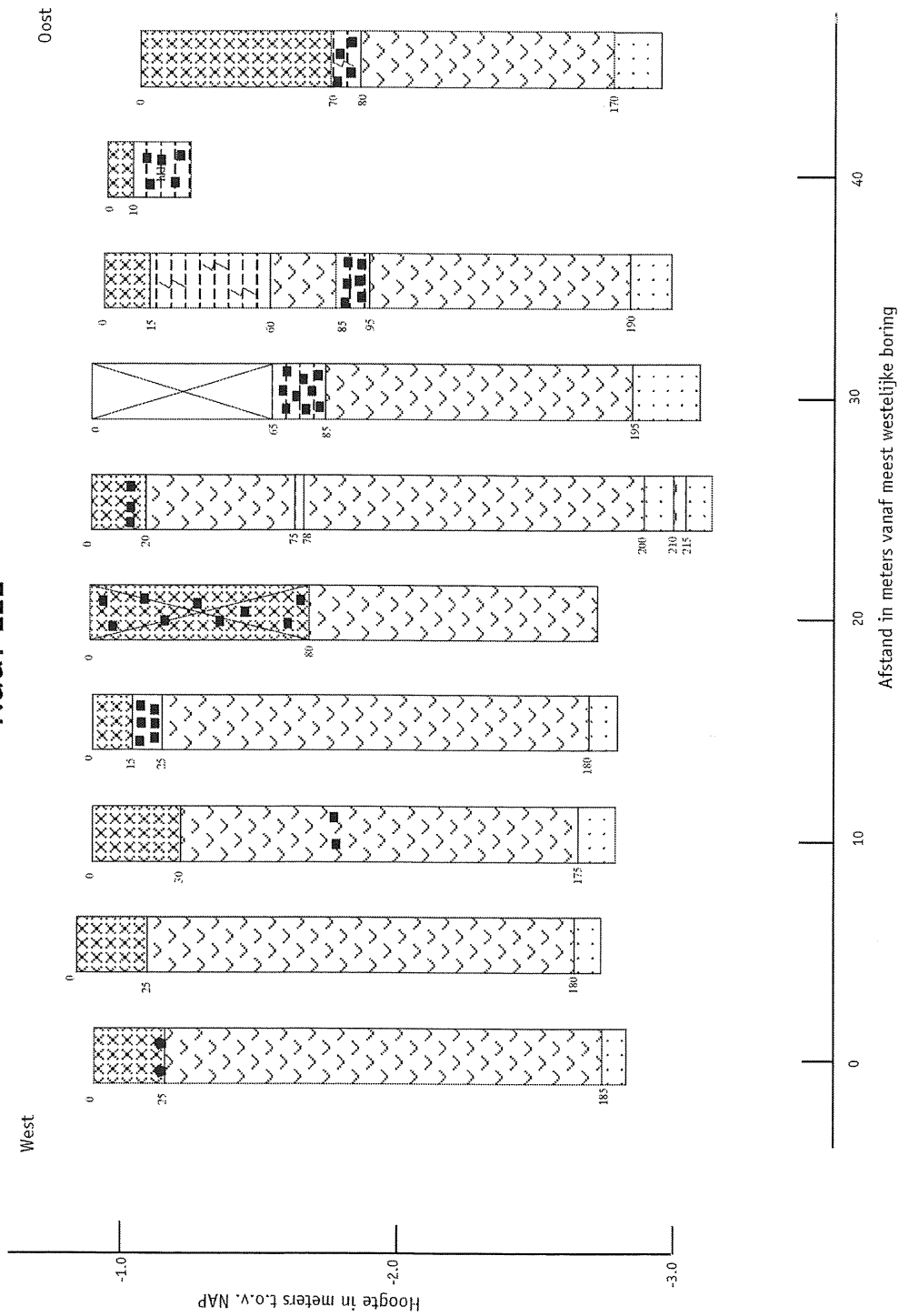
Bijlage E: Boorprofielen raai I t/m VII
 (Legenda zie raai I)

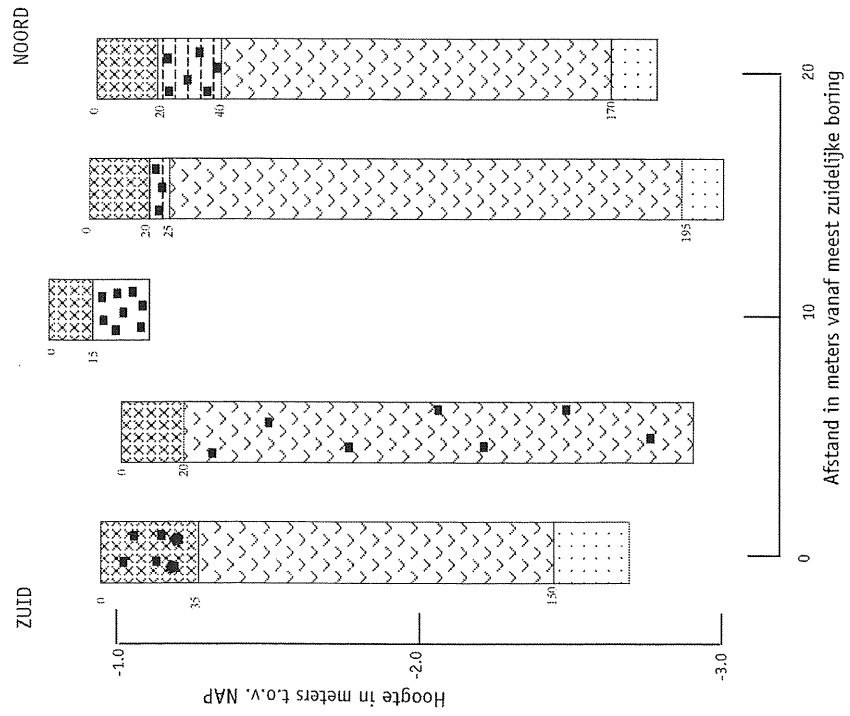
RaaiII

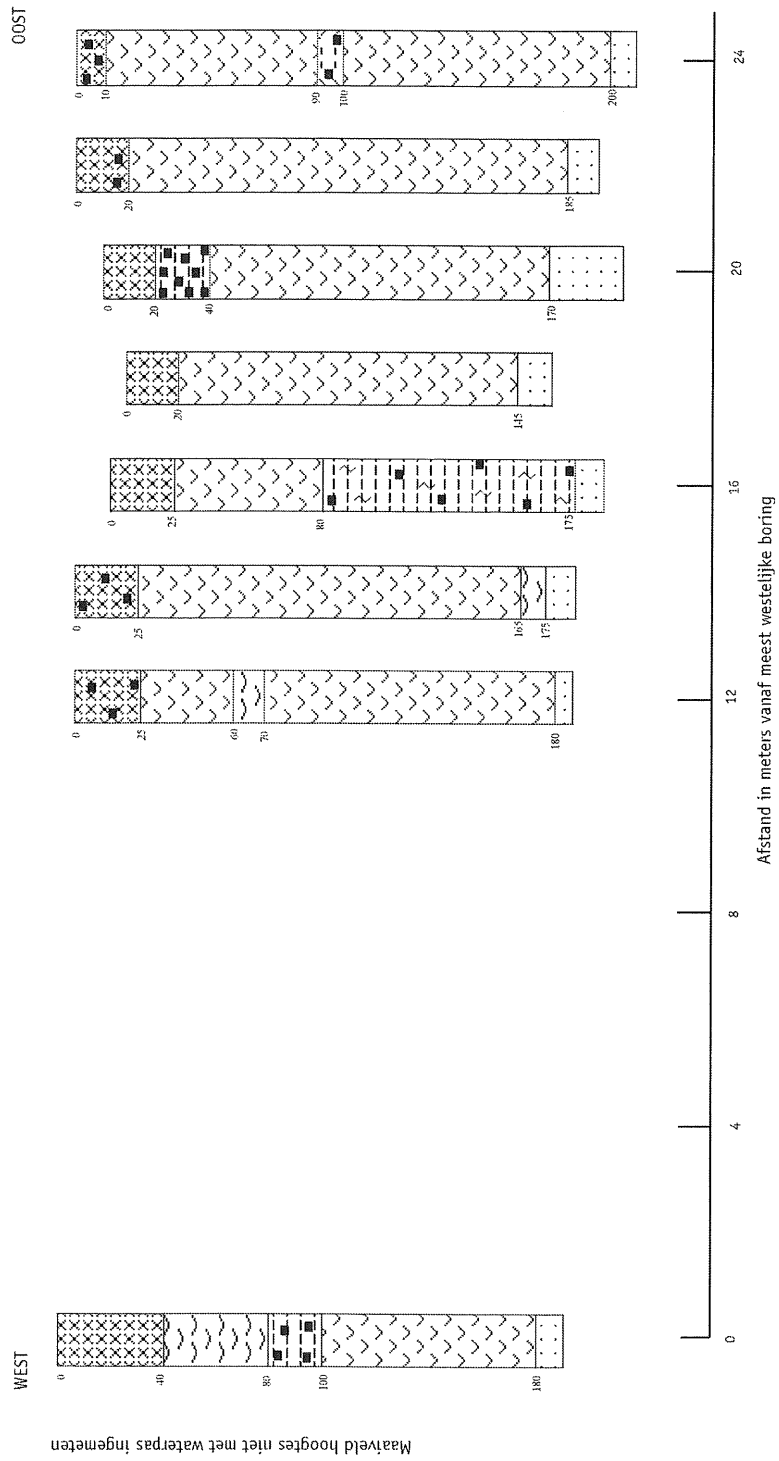
Raai III

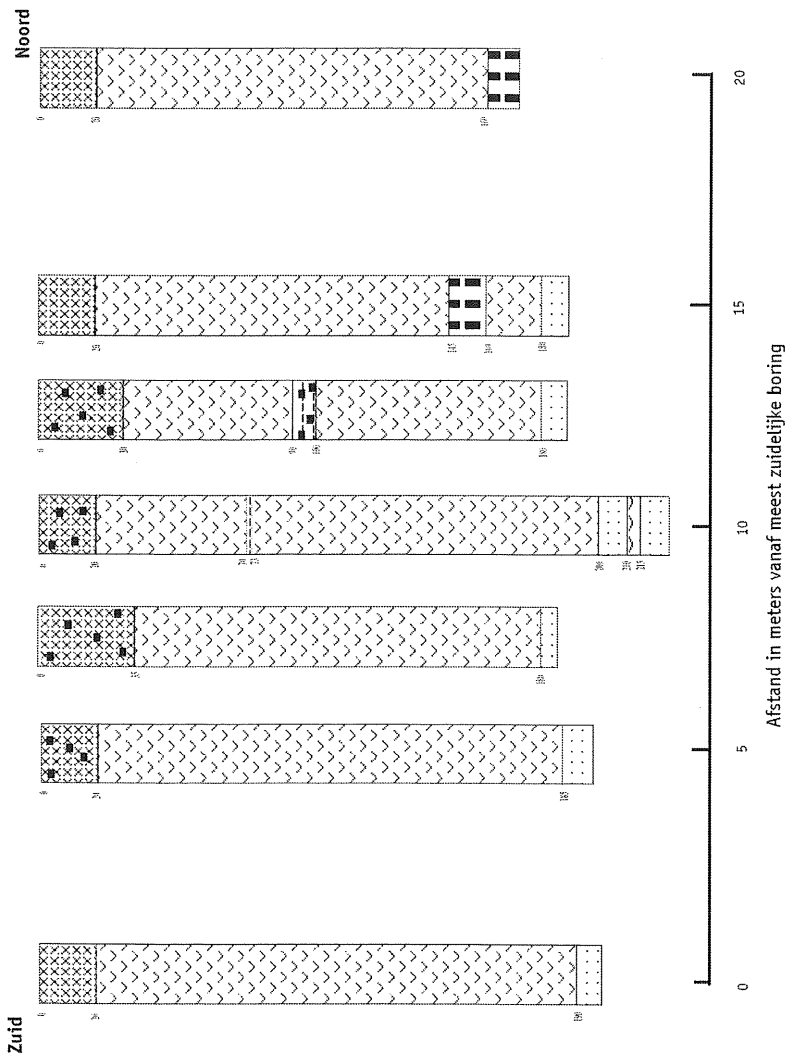
Raai IV

Raai V

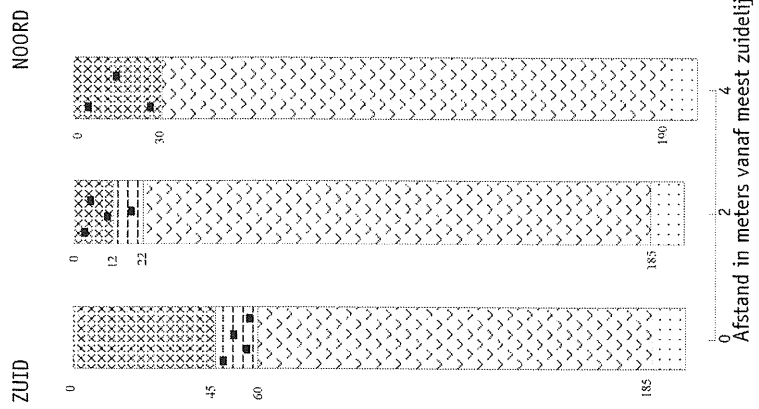

Raai VI

Maatvldhoogtes niet met waterpas ingemeten

Raai VII

Maatveldhoogte niet met waterpas ingemeten

ARC Publicaties

- 1 A. Ufkes, 1996. *Het archeologisch onderzoek van het "Blokhuys" te Stavoren, Gem. Nijefurd, Friesland.*
- 2 M. Essink & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologische waarneming in het Oldenklooster, Kloosterburen (Gem. De Marne).*
- 3 A. Ufkes, 1997. *Archeologisch naonderzoek van het "Blokhuys" te Stavoren, Gem. Nijefurd, Friesland.*
- 4 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek ten noorden van het kasteelterrein van Selwerd, Gem. Groningen.*
- 5 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek op het kloosterterrein van Selwerd, Gem. Groningen.*
- 6 M.J.L.Th. Niekus & J. Schoneveld, 1997. *De mesolithische vindplaats S1 te Wildervanksterdallen, Gem. Stadskanaal, Groningen.*
- 7 M.J.L.Th. Niekus & J. Schoneveld, 1997. *De mesolithische vindplaats NP3 te Wildervanksterdallen, Gem. Stadskanaal, Groningen.*
- 8 Y. Dijkstra & J. Schoneveld, 1997. *Een booronderzoek te Norg, Gem. Roden-Norg, Drenthe.*
- 9 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Een archeologisch onderzoek in het tracé van de Afvalwaterleiding-Veendam bij Muntendam, Gem. Menterwolde, Groningen.*
- 10 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1997. *Archeologische waarnemingen tijdens een hydrologisch onderzoek op drie wierden: Fransum, Kenwerd en Beswerd, Prov. Groningen*
- 11 J. Schoneveld, 1998. *De roes en roesmiddelen in het Oude Egypte. Een radio-reportage.*
- 12 M.J.L.Th. Niekus, 1998. *Een aanvullende archeologische inventarisatie (A.A.I.) in het landinrichtingsgebied Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën: Deelgebied Oude Veenkoloniën, Herverkavelingsblok III.*
- 13 M.J.L.Th. Niekus, 1998. *Een aanvullende archeologische inventarisatie (A.A.I.) in het landinrichtingsgebied Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën: Deelgebied Oude Veenkoloniën, Herverkavelingsblok IV.*
- 14 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek naar de fundamenten van het westelijk schathuis van de borg Ewsum bij Middelstum, Gem. Loppersum, Groningen.*
- 15 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een boorcampagne op Wierhuizen, Gem. Appingedam, Groningen.*
- 16 M.J.L.Th. Niekus & A. Ufkes, 1998. *Archeologische inventarisatie in de "Kraanlanden" op de geplande uitbreiding van het golfterrein bij Gasselternijveen, Gem. Aa en Hunze, Drenthe.*
- 17 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek in het centrum van Sneek, Friesland.*

- 18 H. Buitenhuis, L. Bartosiewicz & A.M. Choyke, ed., 1998. *Archaeozoology of the Near East III, Proceedings of the third international symposium on the archaeozoology of southwestern Asia and adjacent areas.*
- 19 Y. Dijkstra, 1998. *Archeologisch onderzoek van middeleeuwse bewoningssporen bij AZC 'Fivelhörn', Gem. Ten Boer, Groningen.*
- 20 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek naar het verdwenen dorp Houwingeham bij Nieuweschans, Prov. Groningen.*
- 21 A. Ufkes, 1998. *Een verkennend archeologisch onderzoek naar de locatie van de Ballerkuil bij Balloo, gem. Aa en Hunze, Drenthe*
- 22 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een archeologisch onderzoek in de terpzool Berg Sion bij Dokkum, Gem. Dongeradeel, Friesland*
- 23 A. Ufkes & J. Schoneveld, 1998. *Een booronderzoek op de Noordbargeres bij Emmen, Drenthe*
- 24 K. Bosma, 1998. *Stavoren in de Volle Middeleeuwen. Een onderzoek naar Stavoren als handelsnederzetting in de 12de en 13de eeuw, met speciale aandacht voor de middeleeuwse keramiek.*
- 25 I-L.M. Stuijts & G.J. de Roller, 1999. *Een palaeo-botanisch onderzoek bij Hempens-Teerns, Gem. Leeuwarden.*
- 26 M.J.M. de Wit, 1999. *Archeologisch onderzoek op de Noordbargeres te Emmen, gemeente Emmen. Met bijdragen van M. Essink, C. Koopstra & I. Stuijts.*
- 27 A. Ufkes, 1999. *Een archeologisch onderzoek aan de Eewal te Leeuwarden. Met bijdragen van H. Halici, G.J. de Roller & I. Stuijts*
- 28 M.A. Huisman, B. Huizenga & S.J. Tuinstra, 1999. *Archeologisch onderzoek op de nieuwbouwlocatie Bollemanssteeg te Leeuwarden, Gemeente Leeuwarden. Met bijdragen van I. Stuijts, G.J. de Roller, A.M. Bakker & H. Halici.*
- 29 M.J.M. de Wit, 2000. *Romeinse bewoning in het tracé van de verlegde Frieslandweg te Emmen, Provincie Drenthe.*
- 30 W.B. Waldus, 2000. *Vergraven en Verdronken. Het archeologische onderzoek van een overslibde nederzetting uit de late ijzertijd en de Romeinse tijd bij de Vinex-locatie Hempens-Teerns direct ten zuiden van Leeuwarden.*
- 31 J.S. Krist, 2000. *Een Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het tracé van de A50, Eindhoven-Oss, Locatie 5, object 18 – vindplaats Beugt, Veghel, Provincie Noord-Brabant. Met een bijdrage van C. Tulp.*
- 32 M. Mashkour, A.M. Choyke & H. Buitenhuis, ed., 2000. *Archaeozoology of the Near East IV, Proceedings of the fourth international symposium on the archaeozoology of southwestern Asia and adjacent areas.*
- 33 B. Bijl, S.J. Tuinstra, 2000. *Onderzoek naar het kerkterrein van St. Jansga te Akmarijp*

COLOFON

Tekst: Drs. B. Bijl, S.J. Tuinstra
Fotografie: B. Bijl
Tekeningen: R. Aalders, S.J. Tuinstra
Productie: B. Bijl, S.J. Tuinstra

ARC-Publicaties 33
Redactie: J. Schoneveld

Groningen 2000